Збор у Орашцу и Први српски устанак
Издавач:
Народни музеј Аранђеловац
www.nmar.rs

За издавача:
Дарко Павловић

Аутор изложбе и каталога:
Зорица Петровиић, МА

Рецензент каталога:
Проф. др Сузана Рајић

Рецензенти изложбе:
Проф. др Владимир Кривошејев, музејски саветник
Небојша Дамњановић, музејски саветник

Лектура и коректура:
Зорица Ћираковић

Ликовно-графичка обрада:
DeKovach

На насловној страни:
В. Станојевић, Збор у Орашцу
Историјски музеј Србије
Фото: Растко Шурдић

Штампа:
Штампарија "Ђурђевдан"

Тираж: 300
ISBN 978-86-88927-16-1
Година: 2019.

Фотографије: Растко Шурдић, Сања Вељковић, Владимир Поповић, Предраг Узелац, Небојша Борић, Бранислав Лучић, DeKovach, Предраг - Циле Михајловић,

Реализацију изложбе и штампање ове публикације помогли су Министарство културе и информисања Републике Србије и Општина Аранђеловац

Збор у Орашцу и Први српски устанак

Каталог изложбе, Сретење 2019. године

Аутор:
Зорица Петровић, МА
виши кустос историчар

Аранђеловац 2019.

Графика Анастаса Јовановића, *Карађорђе Георги Петровић*
(Народна библиотека Србије, Београд)

Реализовати изложбу у Орашцу, као сталну поставку, поводом обележавања 215 година од подизања Првог српског устанка и Дана државности, био је велики изазов, првенствено због тога што је из овог периода сачуван мали број предмета, који су, притом, депоновани по музејима и приватним колекцијама широм земље. У таквој ситуацији морали смо да се ослонимо, пре свега, на предмете сачуване у збиркама наше установе. Поред предмета из Историјске и Етнографске збирке Народног музеја у Аранђеловцу, на новој, сталној поставци, изложени су и експонати и реконструкције које нам је уступио Историјски музеј Србије. Мањи број предмета позајмљен је од приватних власника (наследника) или људи који схватајући значај тих предмета, настоје да их прикупе и у личним колекцијама сачувају за нека будућа времена.

Посебно смо захвални породици Крстовић из Гараша, у чијем се власништву налази јатаган белосапац који је припадао Јовану Крстовићу, Карађорђевом побратиму и учеснику Збора у Орашцу 1804. године. Овај јатаган је од 15. фебруара 1986. године до сада био изложен као део сталне поставке Народног музеја у Аранђеловцу.

У етнографском делу изложбе желели смо да савременом посетиоцу приближимо живот Срба почетком 19. века. Предмете везане за живот на селу тога времена позајмили су нам г. Миодраг Бошковић и г. Боривоје Десивојевић.

Мултимедијални део изложбе, уз помоћ савремених технологија, виртуелно оживљава значајне личности Збора у Орашцу. Интерактивним апликацијама желимо да привучемо пажњу савремених посетилаца, посебно млађих, и заинтересујемо их за догађаје који су за последицу имали стварање савремене, нововековне српске државе. Реализацијом мултимедијалног дела, створени су услови за континуирано осавремењивање изложбе, чиме ће она бити актуелна дужи временски период. Овај део изложбе реализован је захваљујући финансијској подршци Министарства културе и информисања, а наше идеје су у стварност претворили Математички институт САНУ и Електронски факултет Универзитета у Нишу.

Захваљујемо свим сарадницима који су било уступањем предмета било сугестијама и саветима или данима проведеним у разговору о „Збору у Орашцу и Првом српском устанку“ помогли да реализујемо ову изложбу.

Аутор

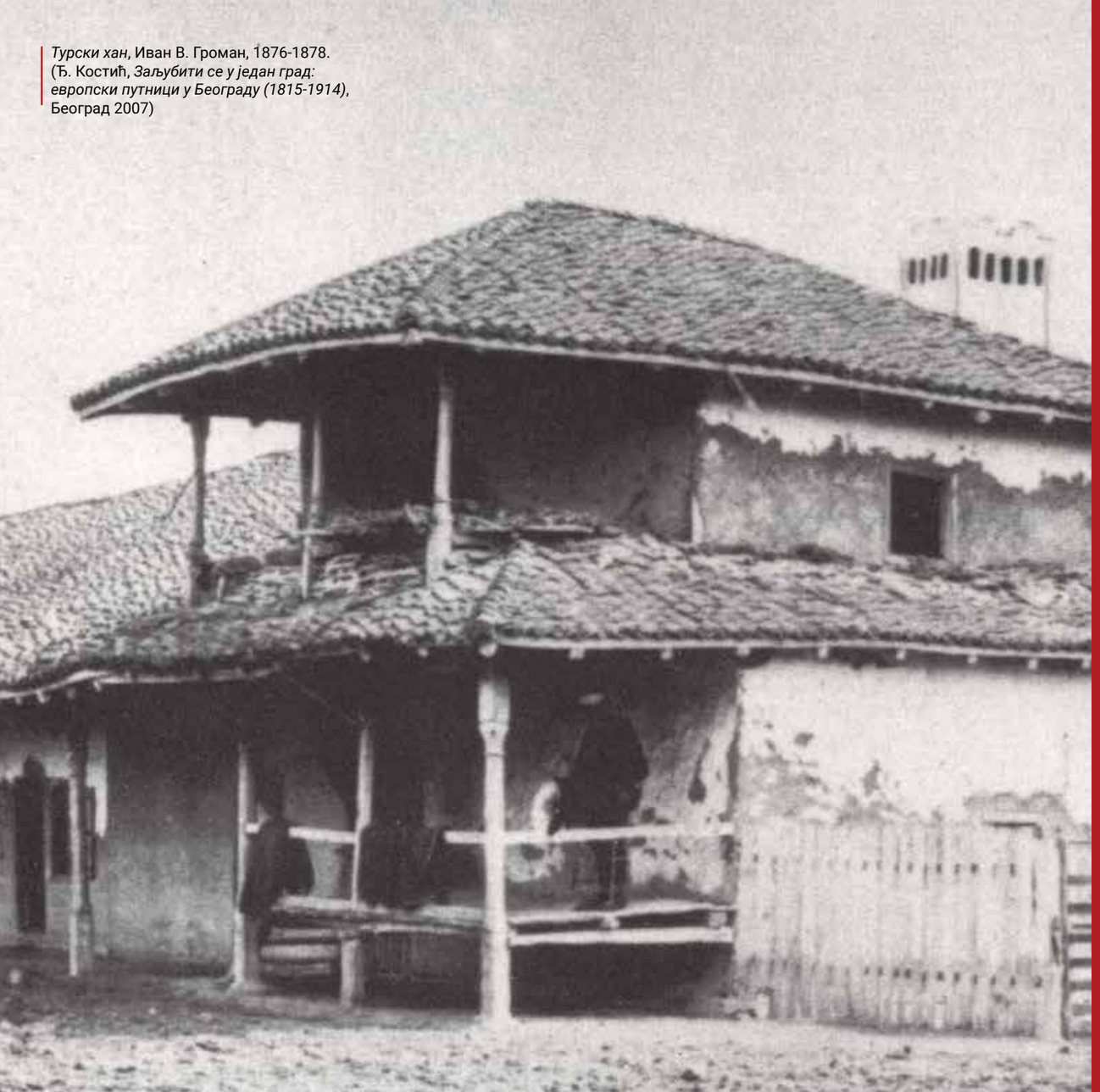

Турски хан, Иван В. Громан, 1876-1878.
(Ђ. Костић, *Заљубити се у један град: европски путници у Београду (1815-1914)*, Београд 2007)

1. Живот у Србији у XVIII веку

Највећи део простора који су у XVIII веку насељавали Срби припадао је Смедеревском санџаку (касније Београдском пашалуку). У европском делу Турске царевине (Балкан), према сачуваним подацима, живело је око милион, а само у дванаест нахија Београдског пашалука мање од 400.000 Срба.

Преко овог пограничног пашалука водио је главни друм који је спајао средњу Европу са Малом Азијом, тзв. Цариградски друм. Дуж овог пута били су подигнути ханови и мензулане, изузетно значајне за „татаре“ који су у Турском царству преносили пошту.

Почетком XIX века у Србији их је било око шест стотина. Пут од Београда до Цариграда татари су прелазили за 183 сата.

Српски народ, раја, био је у потчињеном положају, док су сву власт у земљи имали представници Османског царства – везири, спахије, кадије, муселими... Турци су живели искључиво по варошима, док се српски живаљ насељавао у унутрашњости, по селима, живећи у патријархалним заједницама. Мали број Срба, трговаца и занатлија, живео је у варошима, тачније у предграђима појединих вароши.

Херман Мол, *Карта турских територија у Европи и Угарска, 1736.*
(Catena Mundi, Картографска грађа)

Топола, *Карађорђев конак и црква на гробљу*
(Ф. Каниц, *Србија, земља и становништво,* Београд 1985.)

„Народ Српски нема други људи осим сељака. Оно мало Срба, што живе по варошима, као трговци (готово саме дућанџије) и мајстори (понајвише ћурчије, терзије, јекмекчије, туфекчије, кујунџије), зову се варошани; и будући да се турски носе и по турском обичају живе, а уз буне и ратове или се затворе са Турцима у градове, или с новцима бјеже у Њемачку; зато они не само што се не броје међу народ Српски, него ји народ још и презире...“

В. Караџић, *Даница, Забавник за 1827*, Беч 1827.

Основу друштвене организованости Срба представљала је задруга. Старешине ових задруга учествовале су на сеоским зборовима. Сеоска општина, односно кмет који се налазио на челу општине представљао је српски народ пред турским властима. Више сеоских општина чинило је кнежину, а две или више кнежина поклапале су се са турском нахијом или кадилуком. Представници српског народа пред турском влашћу у пашалуку били су оборкнезови или башкнезови, док су се испод њих налазили кнезови и кметови.

У крајевима где задружни живот није био довољно развијен, Турци су вршили отимање сеоских баштина у корист управно-земљишне аристократије. Другим речима, вршена је пауперизација сељака, а њихова имања су претварана у спахијска имања, тимаре, читлуке...

Турске службенике у Београдском пашалуку, тј. Смедеревском санџаку, издржавала је раја. Српски сељак био је оптерећен разним наметима који су се делили на: порез у новцу (харач царски, лични везирски порез, царска и приватна спахијска главница, чибук...), порез у земљским производима (десетак), порез у народној снази (царски и спахијски кулук), приход од царина,

„Спаије су дакле у Србији смиље и босиље; али ђекоја села имају другу биједу, тј. читлуксаибије, који узимају девето. Које село има само спаију, онђе сељаци кажу да је земља њиова, а спаијино је само десето од онога, што они ураде; али ђе је читлуксаибија, онђе он каже, да је земља његова, па не само што узима девето од сваког усјева, него му још људи морају радити (од прије обично у нећељу, али позније и у друге дане, кад му што затреба), а ђекоји начини и кућу у селу, или онако из досаде људима не избива из села.“

В. Караџић, Даница, Забавник за 1827, Беч 1827.

превоза и риболова, приход од казни(глобарина)... Наплату царског пореза вршили су турски порески чиновници, а спахијску главницу и десетак са купљале су спахије.

Након пет векова живота под турском влашћу, Срби су релативно мирно прихватали овакав начин живота. Међутим, крајем XVIII и почетком XIX века, „порешчије“ су прикупљање пореза давали под закуп тако да су ти закупци прикупљали порез у српским селима тражећи много више него што је било прописано. На њих су се угледале читлуксахибије које су у процесу читлучења (претварања државне земље у приватно власништво) подривали постојећи феудални систем Турског царства (тимарски систем). Све већи намети и бахато понашање турских чиновника, као и процес читлучења, изазивали су незадовољство народа. Први знак незадовољства била је Кочина крајина 1792. године.

Кризу која је крајем XVIII века захватила Турску царевину султан Селим III покушао је да ублажи финансијским, војним (низамиџедид или нови ред) и реформама државне управе којима је олакшан положај раје (потчињених).

Порта је ферманима 1793. и 1794. године укинула читлуке, утврдила целокупан износ пореза и других давања, који су разрезани на дванаест нахија, одобрила подизање цркава, турском становништву је забрањено насељавање по српским местима, као и да врше отимачине и насиље над Србима, установљени су обор-кнезови који су најпре помагали паши у прикупљању пореза, а касније га и сами прикупљали.

Положај Срба био је олакшан необичним савезом против јаничарача који је настао између раје, Високе Порте и београдског Абу Бећир паше (који је на основу одлуке Свиштовског мира и фермана протерао јаничаре из Београда), а још више доласком Хаџи-Мустафа паше у Београд.

Реформама султана Селима III муслиманско становништво је изгубило део прихода и повластица које је раније уживало. Незадовољни су, пре свих, били јаничари, које је султан Селим III сматрао одговорнима за губитак Београда у последњем рату против Аустро-Угарске. Јаничарски ред није потпуно укинут, али су предузете мере за његову максималну реформу: строже регрутовање, успостављена је нова хијерархија, уведене су месечне плате, редовна обука... Јак ударац јаничарима задат је њиховим протеривањем из Београдског пашалука 1793. године, у чему је Хаџи-Мустафа-паши помогла српска народна војска, на челу са Станком Арамбашићем.

Слабљење Османског царства постало је сасвим видљиво крајем XVIII века. До тада су

јаничари већ били учврстили свој положај у царству. Честим побунама приморавали су султане на разне уступке. У појединим областима Царства владали су готово самостално, често долазећи у сукоб и са спахијама. Жалбе спахија Високој Порти нису биле ретке, као ни њихове побуне против јаничара. На Балканском полуострву настају читави одреди јаничара-одметника, тзв. крџалија или даглија, који су се противили реформама султана Селима III. Најчувенији међу њима био је Пазван-оглу који је формирао своју, готово самосталну власт у Видину.

Његове чете продирале су у Београдски пашалук и чак заузеле Београд. Везир Мустафа-паша, кога је народ називао и „Српска мајка“, уз помоћ наоружаних Срба, успео је да их протера из Београда (1793. године). Ипак, након неуспелог напада турских регуларних трупа на Видин, као и због тешке спољнополитичке ситуације Царства (рат са Наполеоновом Француском), Султан је био принуђен да попусти и призна Пазван-оглуа за пашу у Видинском пашалуку, а јаничарима да дозволи повратак у Београд. Тиме су не само Срби, већ и Турци спахије и многи поштени људи, били препуштени самовољи дахија и јаничарских трупа.

Убиство Мустафа-паше од стране јаничара, 1801. године, представља крај мирног живота српског сељака. Власт у Београдском пашалку преузимају четворица јаничарских дахија који у Пашалук враћају насиље и самовољу. Обесне дахије, Аганлија, Кучук-Алија, Мула-Јусуф и Мехмед-ага Фочић, између себе су поделили власт у Србији, а турске спахије су прогнали из Србије узурпирајући њихову земљу.

Нахијама су наметнули велике порезе које су поново имали да сакупљају турски чиновници, јер су, уместо обор-кнезова дахије по нахијама постављале своје људе – кабадахије, а по селима субаше. Дошавши у народ, они су Србима,

„Међу свим јаничарима у царству није за султана било одвратнијих од оних у Београду!“

(Л. Ранке, *Српска револуција*, Београд 1965.)

поред дахијског пореза, отимали оружје, коње, злостављали народ... Не могавши да обузда бахато понашање јаничара, Порта је претила да ће против њих подићи рају. Убиства виђенијих Срба била су одговор јаничара на претње из Цариграда.

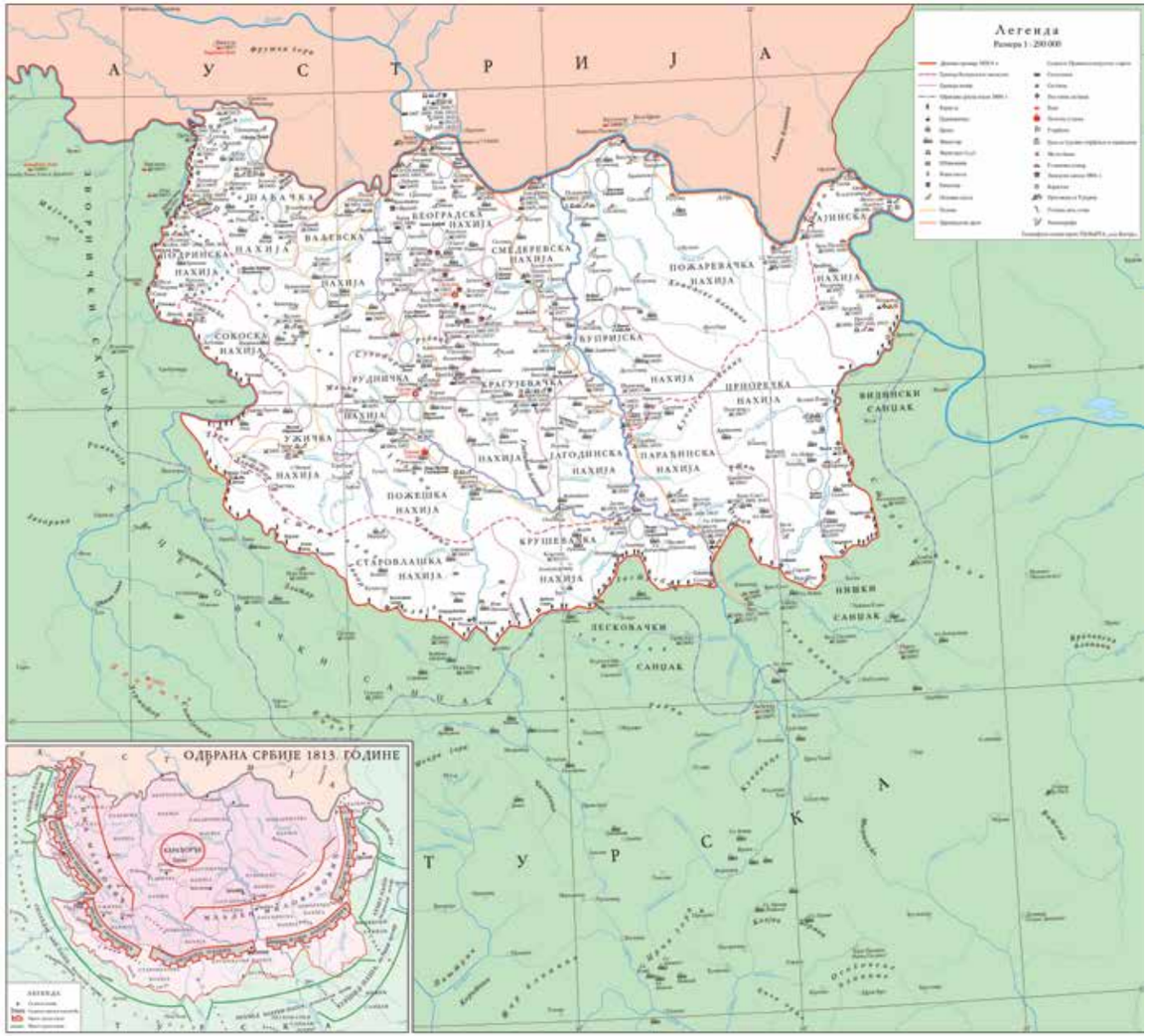

Стварање српске државе (1804-1835)
Аутори: Р. Љушић и С. Рајић

Убиство Мустафа –паше, бакрорез из 1802. године, (Музеј града Београда)

Развојем трговине крајем XVIII века, Срби су се сусрели са европском културом, а велики значај за догађаје који ће уследити имало је и ангажовање српског народа у ратовима Аустрије и Турске. Срби су учестовали у тим ратовима служећи на обе стране, али временом, на страни Турске царевине готово да и није било Срба. У последњем Аустријско-турском рату (1788-1791), познатијем као Кочина крајина, око десет хиљада Срба прикључио се добровољачким јединицама – фрајкорима. У акцијама ових фрајкора учествовао је и Карађорђе Петровић, који је, 1788. године, заједно са Михаљевићевим фрајкором прешао у Србију и учествовао у борбама око Шапца, Железника, Београда, Ваљева... Аустријско-турски рат завршен је миром у Свиштову 1791. године, којим су амнестирани Срби који су у рату учествовали на аустријској страни. Након склапања мира, многи учесници рата нашли су се у хајдучким четама. Бећир-паша, заповедник Београда, савесно се придржавао одредби овог уговора.

Реформе које је спровео султан Селим III, развој трговине и учешће у ратовима, али свакако и утицај Француске револуције, допринели су развоју идеје о еманципацији и јачању националне свести српског народа. Укључивање српских првака у систем прикупљања пореза донео је Србима известан вид самосталности – кнежинску самоуправу, коју ће они упорно бранити.

Разлике између села и града

Турско становништво је живело у градовима, у објектима који су, у односу на српске куће раштркане по селима, деловали луксузно. За разлику од њих, крајем XVIII и почетком XIX века, Срби су живели изузетно скромно, у брвнарама или талпарама, покривеним лубом или кровином. Чак су и плетаре биле ретке. Унатар куће није било преградних зидова, тако да ју је, у ствари, чинила само једна просторија са подом од утабане земље. На средини куће налазило се огњиште око ког се окупљала читава породица.

Велика разлика у архитектури градских (турских) и сеоских (српских) кућа није била само одраз потчињеног положаја наметнутог српском сељаку. Плашећи се нових и већих намета и кињења, скромним начином живота, повучени у унутрашњост по планинама и далеко од главних друмова и погледа пролазника, градећи једноставне куће од меких материјала, Срби су настојали да својој породици обезбеде мирнији и сигурнији живот. Живот у градовима, паланкама или касабама био је потпуно другачији. Мада су и овде куће подизане углавном од меког материјала (дрво, чатма или плетер), оне су изгледом

У једној сељачкој кући у Магличу (Ф. Каниц, *Србија, Земља и становништво*, књ. 2, Београд 1985)

Тип шумадијске сеоске куће бондручаре (Дероко, *Народно неимарство*, књ. 2, Београд 1940)

подсећале на византијске. Од тврдог материјала подизани су само караван-сараји и џамије.

Турско становништво по градовима носило је одећу јарких боја: кошуље, широке панталоне са појасевима чврсто обавијеним око струка, са заденутим кубурама, јатаганима ханџарима, док су им чела прекривали турбани. Њихове приходе чинили су разни порези. На одређене дажбине право су имале кадије и муселими. Ове приходе обезбеђивала је искључиво раја – Срби.

Српски сељак је на ногама носио шарене вунене чарапе и опанке, платнене гаће; преко гаћа носио је везену кошуљу до колена. Око струка носили су вунени појас (тканице), најчешће црвене боје. Преко кошуље носио је кратак зубун (од белог сукна) и гуњ, такође од сукна, али црвеног сукна чија је дужина била до испод колена. На глави, српски сељак је носио црвену капу, тј. фес или црну шубару.

(П. Петровић, *Живот и обичаји народни у Гружи*, Српска академија наука, Београд 1948)

Промене у положају српског сељака, које су донеле реформе султана Селима III, нису се одразиле и на личне односе припадника два народа: Срби нису смели да узвраћају на увреде и понижења нити да у град уђу на коњу. Једино су стари и болесни могли да јашу, али на мазги или на магарцу. При сусрету са Турчином ван града цео караван хришћанских трговаца морао је да сиђе са коња и омогући му несметан пролаз. При том, уколико је имао оружје, Србин је морао да га покрије или спусти на земљу. Велика разлика је остала и у начину одевања, одабиру материјала и боја одеће, крају... Срби су у свему морали да делују скромно, док је луксуз био резервисан искључиво за припаднике турског народа.

Тип шумадијске градске куће
(Дероко, *Народно неимарство*, књ. 2, Београд 1940)

Дуго времена, све до половине XIX века, Србима није било дозвољено да се баве свим занатима. Израдом и поправкама оружја могли су се бавити искључиво припадници турског народа, а за себе су задржали и право да буду ковачи, на пример. Са друге стране, занатима попут ћурчијског или терзијског могли су се бавити Срби.

Феликс Каниц, *Ликови са пијаце у Београду*,
(Ђ. Костић, *Заљубити се у један град*, Београд 2007)

В. Тителбах,
Жена и девојка из околине Београда
(Ђ. Костић, *Заљубити се у један град*, Београд 2007)

Ликови са Дорћола
(Ђ. Костић, *Заљубити се у један град*, Београд 2007)

Ка устанку

Повратком дахијске власти у Београдски пашалук су се вратили и велики намети раји. Јаничари су најпре из земље протерали спахије, а њихова добра између себе поделили. Србима су наметнули нове, велике порезе које више неће сакупљати кнезови и оборкнезови. Залазећи по селима, узимали су не само дахијски порез, већ и коње, оружје... Повластице добијене ферманима временом су нестале, одредбе Свиштовског мира изгубиле значај, а положај српског сељака

Павле Симић, *Илија Бирчанин плаћа данак Турцима*, 1849
(Галерија Матице српске)

постао је тежи него икада раније. Власт дахија је била толико утврђена да јој више ни власти из Цариграда нису могле стати на пут, а дахије су убијале сваког одважнијег Србина који се усудио да им се супротстави.

Дахије су на место муселима, по унутрашњости земље, поставили своје људе – Сали-агу у Руднику, Мус-агу у Шапцу, Пореч Алију у Ваљеву, Кучук Сали-агу у Пожаревцу, Кара Мустафу у Крагујевцу, Хасан-агу Џавића у Ужицу, Пљаку у Карановцу и Тосун-агу у Ћуприји. У то време, настојали су да у сваком месту у Србији подигну хан. По казивању Гаје Пантелића, 1802. године у Србији је подигнуто око шест стотина ханова, а подизани су кулуком, поред друмова и цркава, углавном од дрвета. Управо због тог кулука, ханови су били најомраженија дахијска установа, а њиховим паљењем започела је Српска револуција и процес уништења турске организације власти у Београдском пашалуку.

Трогодишња дахијска власт приморала је многе српске породице да спас потраже у збеговима, на планинама и густим шумама. Али, када су дахије кренуле за њима, Срби решише да им пруже отпор. У народу су сачуване приче о Сали-аги Рудничком бику, Ибрахим-аги из Тополе...

Идеја о организовању отпора суровој дахијској управи сазревала је у народу од почетка 1803. године, када је шездесет кнезова и свештеника упутилио писмо Султану са жалбама на јаничарске зулуме и друга злодела дахија. На основу ових, али и жалби спахија, Султан је једним ферманом упозорио дахије да престану са зулумима јер ће, у противном, подићи војску против њих, и то војску „од другог народа“. Дахије су схватиле да би ту војску чинила раја, Срби.

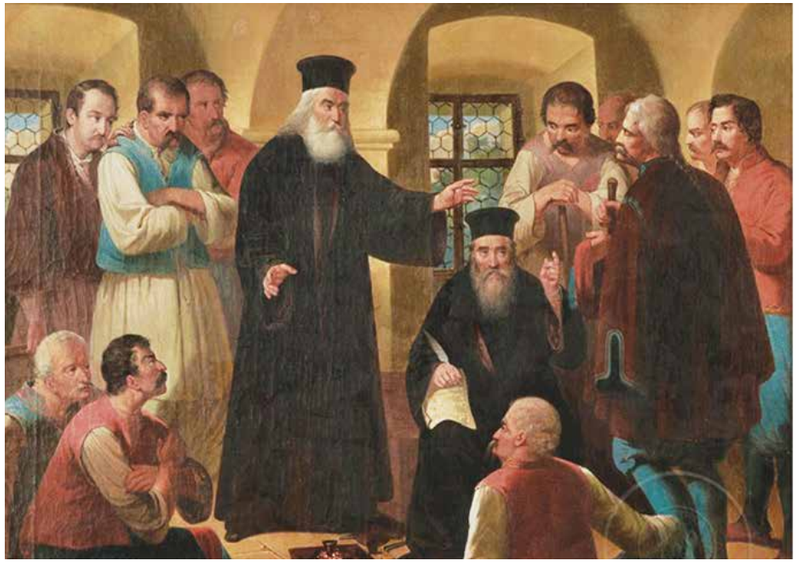

Павле Симић, *Хаџи Рувим и Хаџи Ђера*, 1849,

(Галерија Матице српске)

Већ у марту исте године дванест кнезова су се састали у манастиру Боговађи и том приликом се договорили да устанак подигну у року од осам месеци. Састанку су присуствовали Хаџи-Рувим Нешковић, старешина манастира Боговађе, и Хаџи-Ђера, игуман манастира Моравице. На основу тада постигнутог договора, у лето 1803. године, кнезови су се обратили за помоћ Аустрији, али су оба писма, писмо послато у јануару султану и ово, упућено генералу Митесеру, завршила у рукама дахија. На крају, дахије су се домогле и једног списка српских кнезова и великаша спремних да финансирају набавку оружја и муниције за устанике, који је Карађорђе, као гаранцију, предао аустријским трговцима. Дахије су тако не само знале да се припрема устанак, већ су знале и имена Срба који се могу наћи на челу тог устанка. Дахијама је то био знак да се у Србији припрема устанак.

Неорганизованих и недовољно испланираних покушаја напада на представнике дахијске власти у Србији било је и пре подизања устанка. Тако су се, на пример, у лето 1803. године, народни прваци (Карађорђе, Станоје Главаш, Вуле Коларац, Милосав Лаповац, Милета из Глибовца, Милован из Плане, Карастева из Пожаревачке нахије, Јанићије и његов брат Милован Ђурић, Милован из Плане) организовали како би напали једног представника турске власти у Србији – међу Шумадинцима омраженог Сали-агу са Рудника, брата дахије Кучук-Алије. Њега је народ понајвише мрзео због бахатог и бестидног понашања, скрнављења српских светиња и обешчашћивања девојака. И, мада су се окупили у манастиру Вољавчи где је Сали-ага имао пир, како би га напали, у последњем моменту, свесни последица по народ, кнезови су од тога одустали.

Први, озбиљни и у највећој тајности одржани договори народних првака, везани за организовање побуне против дахијске власти, догодили су се на Аранђеловдан, 21. новембра1803. године, у Орашцу, у кући Стевана Томића, који је тог дана женио сина Максима. Свадба је искоришћена како турским властима не би било сумњиво окупљање великог броја народних првака. У току свадбеног ручка, најпре је устао прота Атанасије, а онда и остали учесници збора, да би се, у једном моменту, сви окупили у јарузи ради договора. Овом збору присуствовали су Карађорђе Петровић, Петар Јокић из Тополе, кнез Ђука и Марко Катић из Рогаче, Сердар Сима из Даросаве и други. Главну реч на збору имао је прота буковички Атанасије Антонијевић. На скупу су се први људи крагујевачке Јасенице и ближе околине договорили да се припреме и на пролеће отпочну борбу за потпуно ослобађање земље од турске власти. На крају скупа сви присутни су се заклели, на протином малом крсту, да ће договор о подизању устанка чувати у највећој тајности.

Крст проте Атанасија Антонијевића, (Историјски музеј Србије)

„Браћо! ево већ толике стотине година прођоше од како се сва наша слава закопа у мрачни и за нас све тужни гроб на Косову. Одонда се ножеви и пушке наше у кладе завлаче. Свети олтари божи, који су под нашим царевима као цвеће Србију украшавали, постадоше коњске штале сада. Жене наше, наше снаје, ћери и све што нам је свето и мило, све то турској срамној похотљивости на жртву да приносимо. Већ земља стење а небо над нама плаче гледајући толика и таква нечувена тиранства (над) нама. Браћо, ми смо робови, нисмо само ми него и наши синови, унуци, праунуци и тако довека; а браћо моја, три пута је боље мрети славно него у робству живети довека срамно!"

Речи Проте Атанасија изговорене на скупу у Орашцу новембра 1803. године
(Р. Љушић, *Вожд Карађорђе,* књига I, Београд 2000)

„Ко издао, издало га тело; пожелио али не могао поћи, нити му се старо ни младо у кући јављало.

Од руке му се све скаменило. У тору не блејала стока, у обору не рикала. Да Бог да да се у сињи камен створи да се други на њега угледају. Нити био срећан ни дуговечан нит лица Божија игда угледао!

Заклетва Проте Атанасија на скупу у Орашцу, новембра 1803. године
(Р. Љушић, *Вожд Карађорђе*, књига I, Београд 2000)

Сеча кнезова

Током 1803. године дахије су поправиле свој однос са Аустријом и започеле припреме, како би спречиле устанак раје. Њихова намера је била да предухитре устанике и уклоне све виђеније Србе – кнезове, свештенике и трговце који би могли стати на чело устанка. Сеча кнезова започела је у фебруару наредне године: Мехмед ага – Фочић кренуо је у Ваљевску и Шабачку нахију, Мула Јусуф у Грочанску, а Кучук Алија у Поморавље. Само је Аганлија остао у Београду како би јаничарске групе послао у остале нахије, са наређењем муселимима које виђеније људе морају да уклоне.

Сеча кнезова трајала је од 4. до 10. фебруара 1804. године. Не постоје прецизни подаци колико је виђенијих Срба тада страдало. Међу посеченима били су кнез Стеван Палалија из Гроцке, Марко Чарапић из Белог Потока, Илија Бирчанин и Алекса Ненадовић из Ваљева, кнез Станоје Михаиловић из Зеока, кнез Максим и поп Милован из Селевца, Мата буљукбаша из Липовца... Хаџи Рувима Нешковића, архимандрита боговађског, посекао је Аганлија у Београду. Сечу кнезова пратило је пљачкање и паљење читавих села.

У таквој ситуацији више се нико није осећао безбедно. Уочи Сече кнезова Карађорђе је био у свом дому у Тополи, док се Станоје Главаш склонио код својих јатака. Неуспео покушај Турака да савладају и ухапсе Карађорђа, био је последње упозорење будућем вожду. Јанићије Ђурић, касније Карађорђев секретар, затекао га је у Копљарима, у кући Марка Каратошића. Ту су били и Станоје Главаш, Вуле Илић Коларац, Стеван Јаковљевић, Васа Чарапић, Милутин Савић, Арсеније Лома и други виђенији људи који су избегли Сечу кнезова. По речима Јанићија Ђурића, овај скуп у кући кнеза

Илија Бирчанин
(А. Гавриловић, *Знаменити Срби XIX века*, Београд 1997)

Марка у Копљарима десио се само два дана пред Збор у Орашцу. Тада је свима било јасно да се турски зулуми више не могу трпети. О томе сведоче и напади Алексе Дукића из села Бање, који се одважио и спалио тополски, јагњилски и жабарски хан, као и хајдучки напад на хан у Сибници. У исто време, Карађорђе је обилазио Шумадију позивајући своје пријатеље да се прикључе планираном устанку за ослобођење српског народа.

Политичка несигурност и страх који је завладо земљом, натерали су народ да се организује и крене у коначан обрачун са дахијама. Покушај дахија да Сечом кнезова предухитре и спрече организовање народне побуне, са кнезовима на челу, само је убрзао активности на подизању устанка. Истовремено, за народне прваке које дахије нису успеле да посеку, то је био знак да све припреме морају бити чуване у највећој тајности. Због тога је заклетва положена на крсту проте Атанасија имала посебан значај.

> *„Браћо моја, ви видите шта Турци јаничари раде; ви видите, да су наумили да нас сасвим оплене и поробе; ви видите да нам ништа не оставише на миру, ни наше свете цркве, ни манастире; ви видите, шта зликовци и безаконици с нашим кћерима, сестрама, снахама и младим нашим женама чине; како их силују, бешчасте и у ропство одводе. Па најпосле, ето видите, где почеше наше кнезове и друге одабраније људе по народу сећи и убијати. И ја сам сам, неки дан, пролазећи кроз Зеоке у београдској нахији, мојим очима видео: где родбина, и истог села сељани, свога кнеза, кога су Турци убили и главу му одсекли да је у Београд носе, са одсеченом главом, сарањују и за њим кукају. Ово се, браћо, не може више сносити“*

Л. Арсенијевић Баталака, *Историја Српског устанка*, Београд 1899.

Сабља Илије Бирчанина
(Војни музеј, Београд)

Урош Кнежевић, *Алекса Ненадовић*
(Народни музеј Београд)

Вељко Станојевић, *Збор у Орашцу*
(Историјски музеј, Београд)

2. Збор у Орашцу

У ситуацији која је завладала Србијом првих месеци 1804. године било је тешко сакупити народ на збор. Сачувани су подаци да су неки виђенији људи намеравали да напусте земљу док су се други повукли у шуме, у збегове. Ипак, побуњена раја утицала је на ове народне прваке да се охрабре, па чак и ставе на чело устанка, изузетно значајног догађаја у историји српског народа.

Тих дана Карађорђе је сам обилазио своје

Арсеније Лома
(К. Ненадовић, *Живот и дела великог Ђорђа Петровића Карађорђа*, Београд 1903)

пријатеље, виђеније људе по околним нахијама или је слао своје поверљиве људе како би обезбедио подршку устанку против дахијске власти у пашалуку и приволео што већи број Срба да се, када за то дође време, прикључе устаницима.

За окупљање великог броја људи поново је изабрана свадба, овога пута Луке Марковића, сина кнеза Марка Савића из Орашца. Извори не пружају прецизан датум одржавања збора, али најчешће се помиње 14. фебруар 1804. године. Збор је сазван како би се донела коначна одлука о пружању отпора дахијама. Избор вође наметнуо се сам од себе.

На основу историјских извора зна се да је збору присуствовало преко три стотине људи из овог дела Шумадије. На овом важном скупу и у одлици о избору народног вође учествовали су: Карађорђе Петровић, буковички прота Атанасије Антонијевић, Станоје Главаш са стотину другова, Јован Крстовић са педесет момака, Арсеније Лома из Драгоља, Танаско Рајић, Алекса Дукић, Марко Савић, Теодосије Марићевић, кнез тополски Матија Јовичић, Матија Каратошић, Марко Катић из Рогаче, хајдук Вељко Петровић, Вуле Илић Коларац, Ђурђић из Вишевца, Алекса Јаковљевић, Милутин Савић из Гараша, Васа Чарапић из Белог Потока, кнез Сима Марковић из Великог Борка, сердар Сима из Даросаве, оборкнез лепенички Ђука и

Јатаган Јована Крстовића
Власништво породице Крстовић из Гараша

Урош Кнежевић, *Јанићије Ђурић*
(Народни музеј, Београд)

Стеван Вилиповић - оба из Јагњила, Петар Кара из Трешњевице, Радован Гарашанин из Липовца, Димитрије Радовић из Врбице, Јован Јаковљевић из Левча... Са Петром Јокићем дошло је 70 до 80 људи. По речима Јанићија Ђурића, у Орашцу се тада окупико „до 300 добри јунака". Окупљени су се са свадбе повукли „више Марићевића јаруга код два велика бреста на једном заравњаку опкољеном са свих страна густим лугом". Окупљни учесници поставили су јаку стражу према турском хану, који се налазио недалеко од места где су се они окупили, осамдесет до сто метара далеко од орашачке цркве.

Како на збору у Орашцу нису учествовали највиђенији представници српског народа и како је он био више локалног карактера (збору су присуствовали кнезови Јасеничке и околних нахија), савремени писци историје нису му посветили велику пажњу. Управо због тога данас, на основу каснијих збивања и последица овог догађаја, можемо да закључимо да је збор сазван првенствено због договора о подизању устанка, али је на њему тада морао бити изабран и вођа.

> *„Чујете ли браћо! Ми сада како ово дело почнемо, треба нам изабрати између нас једнога старешину, који ће бити глава пред нама, и да га сви слушамо, а без тога није нам вајде ни почињати ово дело". На те речи Карађорђеве најприје повиче Атанасије прота буковички пред собором: „Тако и треба брате Ђорђе! И ја први и сви овде собрани тако и `оћемо, и `оћемо баш да ти нама будеш старешина и глава пред нама, и ми ћемо те сви слушати." На то повичу сви скупа собрани: „Да, и ми ћемо те слушати, а ко те непослуша, ми ћемо сви противо онога."*

Ј. Ђурић, Повестница Карађорђевог времена, *Гласник друштва српске словесности*, књ. IV, Београд 1852.

Вук Стефановић Караџић забележио је да се Карађорђе Петровић није одмах прихватио улоге вође буне. Место вожда најпре је понуђено Станоју Главашу, хајдучком харамбаши, и Теодосију Марићевићу, орашачком кнезу и трговцу. Како ни један од њих није имао довољно храбрости и одважности да се прихвати вођства, присутни на збору су се поново обратили Карађорђу.

Ђорђе Петровић Кара – Ђорђе врховни Вожд и владар народа Србског
(К. Ненадовић, *Живот и дела великог Ђорђа Петровића Карађорђа,* Београд 1903)

Образлажући одбијање, Карађорђе је говорио о својој прекој нарави, али је то био разлог више да окупљени народни прваци изврше притисак на њега. Тако је на крају донета одлука – на челу устанка биће Карађорђе Петровић.

Одмах по завршетку збора и полагања нове заклетве спаљен је хан у Орашцу, који се налазио недалеко од орашачке цркве. Тиме је и званично на Сретење, 15. фебруара 1804. године, започела Српска револуција која је трајала до 1835. године, у којој се разликују два периода – ратни (1804-1815) и мирнодопски (1815-1835). Ратни период Револуције чине три целине: Први српски устанак (1804–1813), Хаџи-Проданова буна (1814) и Други српски устанак (1815). Трећим Хатишерифом (1833), већ стечени аутономни положај у Османском царству, Хатом из 1830, Србија је постала вазална, односно трибутарна Кнежевина са наследним владарем. Тиме је завршен национални, док је социјални процес Српске револуције завршен 1835. године, када је Сретењским уставом у Србији укинут феудализам.

Урош Кнежевић, *Петар Јокић,*
(Народни музеј Београд)

Тополски хан 60-их година XX века (Завод за заштиту споменика Крагујевац)
Хан у Тополи је био један од најлепших објеката те врсте у Србији. Пажњу је привлачио бројним луковима који су окруживали читаву зграду.

Стога, време од 1804. до 1835. године чини јединствену целину.

Орашачки хан није први хан у Србији који је плануо. Пре њега запаљени су ханови у Тополи и Жабарима, али након паљења орашачког хана устаници су кренули у оружану борбу против зулумћара, наглашавајући да њихова буна није уперена против султана и „добрих Турака“, већ искључиво против дахија и њиховог терора над српским живљем.

- Море, Петре, зар ти запали наш хан? Па чујем да си и жабарски потпалио?
- Богме, Брато, наш је хан запалио Дукић, па дође те жабарски потпалисмо заједно.
- Пријатељу, рече на то Дукић, - ми и јагњилски претворисмо у пухор!
- Зар и јагњилски, - упита Карађорђе.
- И јагњилски!
- Којекуде, баш акође; тако и треба. Они су палили први наше куће, сад да палимо и ми њихове

Причања Петра Јокића, *Казивања очевидаца и учесника о Првом српском устанку,* Београд 2004.

Орашачки хан плануо је рано ујутру, одмах после избора Карађорђа за вођу устанка, док је турска посада спавала. Посаду су устаници поштедели само због субаше Ибрахима, који је био Карађорђев побратим.

Из Орашца устаници су, палећи ханове, кренули пут Београда, преко Раниловића, Дрлупе, Рогаче, Дучине... У Стојнику је Карађорђу пришао Арсеније Лома са својим људима. Вест о устанку се брзо ширила и народ се радо прикључивао устаницима, а само је један стари пушкар Томаш, у селу Венчани, успео да одврати српске сељаке од буне, не да би заштитио дахије, већ из страха да буна неће успети и да ће народ трпети страшне последице покушаја да извојује своју слободу и права. Пролазивши кроз села Миросаљце, Тулеж и Стрмово, регрутујући по једну наоружану мушку особу од сваке куће, стигао је Карађорђе у Венчане, а пошто су се и Венчанци прикључили устаничким четама, продужио је даље ка Даросави, па у Буковик и најзад, назад у Орашац. Добивши вест да је Сали-аги рудничком стигла помоћ, упутио се ка Тополи. Турке заробљене у Сибници, где је спаљен још један хан, Карађорђе је разменио за Младена Миловановића, кога су Турци утамничили у време Сече кнезова. Миловановић је тада постао један од најближих Карађорђевих сарадника.

J. Алт,
Панорама Београда
(Народна Библиотека Србије)

Младен Миловановић
(А. Гавриловић, *Знаменити Срби XIX века*, Београд 1997)

3. Устаничке борбе и формирање врховне власти у Србији

До првог озбиљнијег сукоба устаника са Турцима дошло је у Дрлупи, 24. фебруара, где се налазио Аганлија са око четири стотине јаничара. Састанак и кратак разговор Карађорђа са Аганлијом завршен је сукобом у ком је дахија рањен. Карађорђе се повукао у Рогачу, рањени Аганлија у Београд, док су се Колубарци, који су се у Дрлупи борили на страни Турака, придружили устаницима. Био је то први отворени сукоб са дахијама који се завршио турским поразом. Ова победа знатно је допринела повећању народног самопоуздања. Порастао је и углед Вожда, а устанак се проширио на целу Шумадију. Од дванаест нахија Београдског пашалука устанку се прикључило девет, као и две нахије Зворничког санџака у Босанском пашалуку – Рађевина и Јадар.

Карађорђе се даље кретао преко Лисовића, Малог Пожаревца и Азање ка Смедеревској Паланци. На преговорима у Паланци, 5. марта 1804. године, дахијама није пошло за руком да поткупе Карађорђа да изда устанике. Услов за прекид револуције, који је Карађорђе поставио, била је предаја дахија. Тако су се преговори у Смедеревској Паланци завршили без договора. До половине марта турска власт је истиснута из готово читаве Шумадије и сведена на територију Београда.

Страх који је првобитно био присутан код побуњених Срба полако је прелазио на Турке. Након неуспелих преговора у Смедеревској Паланци Турци су почели да се окупљају на Руднику, код Сали-аге, Кучук-алијиног брата. Међу њима су били и карановачки муселим Пљакић и ужички Џавић.

На Руднику се окупљала и устаничка војска – Арсеније Лома и Милош Обреновић са својим људима, а дошао је и сам Карађорђе. Увиђајући своју ситуацију и намеравајући да добију на времену, како би пристигла војна помоћ коју је Кучук-алија послао из Београда, Сали-ага је пристао на преговоре. Устаници су опсели турску тврђаву на Руднику и после недељу дана, 18. марта, је освојили. Сали-ага је успео да побегне, а већина објеката у тврђави је спаљена. Након овог боја, Карађорђе је потврдио избор Милоша Обреновића за војводу. Турско становништво Карађорђе је охрабрио да се врати својим кућама и ту настави мирно да живи. Овај успех устаника подстакао је и Чачанску нахију на побуну против турске власти.

П. Ђурковић, *Кнез Милош са турбаном*
(Народни музеј Београд)

"На чисти понедељак кренемо се те у Врбицу. Овде заноћимо. Сутрадан повикаше: „Ево Турака!

Ми скочисмо, а Турци те међу нас. Ми се, богме, стадосмо измицати све ближе ка планини, а Турци нас јурише. 13 наших другова погибе. Кад већ ми измакосмо у Буковичку Планину, Турци се вратише, одјахаше, попише каву, па се кретоше право у Јагодину.

Ово бејаше Кучук-Алија. Он носи новце да најми крџалије у службу дахијама, а против Срба."

Причања Петра Јокића, *Казивања очевидаца и учесника о Првом српском устанку*, Београд 2004.

Устаници су имали успеха у Шабачком и у Ваљевском округу (победе на Бељину и Свилеуви, 11. марта), где су се устанку прикључили Јаков и Матеја Ненадовић, који је о устаничким успесима писао митрополиту Стратимировићу и Петроварадинској генерал-команди. До почетка априла Турци су се повукли у утврђене вароши и градове Београд, Шабац, Пожаревац, Смедерево, Јагодину...

Дахије је сада повезивао једино страх од устаника. По њиховом плану Кучук-Алија је требало да пође, поткупи Арбанасе и са њима удари на устанике са југа. Он је најпре у Врбици потукао Карађорђа и Јанка Катића, а потом се преко Крагујевца пробио до Јагодине. Помоћ коју му је послао Пазваноглу није спречила устанике да заузму и овај град. Кучук-Алија је успео да преко Крагујевца, Страгара и Буковика побегне ка Београду и, мада потучен од Васе Чарапића у Лештану, са осталим дахијама организује одбрану града. Чарапић, Катић и Ђорђе Миловановић утврдили су устаничке положаје око Београда, док је Карађорђе организовао прву скупштину у Остружници, на којој је требало да се расправља о преговорима са Турцима, о војним проблемима и, по први пут, о питањима унутрашњег уређења земље. Једна од битнијих тема о којој је требало да се устаници договоре била је и заузимање Београда.

Остружничка скупштина и борбе око Београда

Карађорђе је пристао да се српско-турски преговори одрже у Земуну, у присуству високих представника Војне границе. Сазвао је Скупштину устаничких старешина, која је заседала у Остружници од 6. до 15. маја 1805. године и донела одлуку да посебна депутација оде у Земун и почне преговоре који би се заснивали на српским захтевима: да се дахије протерају из пашалука, да се обнови кнежинска самоуправа, да се Србима да слобода личности, трговине и вероисповести, право да врховни кнез са везиром претреса сва основна питања која се тичу односа Турака и Срба, као и да Срби добију амнестију за почињене кривице у 1804. години.

Српско-турски преговори, одржани 10. маја 1804. године, којима је као представник аустријских војних власти присуствовао генерал Џенејн, завршени су без споразума, јер је турска страна одбила српске захтеве. И аустриски двор је одбио молбу устаника да им помогне, упутивши их на турску власт. Српске старешине, још увек окупљене на Скупштини у Остружници, донеле су одлуку да се борба против дахија настави без компромиса.

У другом делу заседања Скупштине донета је одлука да се појача опсада и што пре освоји Београд, да се по нахијским средиштима изаберу судије и да се устаници обрате Русији за заштиту. На основу ове одлуке Скупштине, устаничке старешине су, 27. јула 1804. године, написале и молбу руском цару и одредиле депутацију коју су чинили прота Матеја, Петар Новаковић Чардаклија, Јован Протић и Божидар Грујовић алијас Теодор Филиповић, професор универзитета у Харкову, који се депутацији придружио у Русији. Депутати су почетком септембра отпутовали за Русију, а у Петроград стигли почетком новембра. Своју молбу, у којој су истакли жељу да се успостави самостална српска управа (Сербское правленије) под заштитом Русије, уз плаћање умереног данка Порти, предали су Адаму Чарториском, руском министру иностраних послова. Правдајући се удаљеношћу Русије, руски представницу су одбили да Србима пруже оружану помоћ, али су депутати добили материјалну помоћ - цар је издвојио 5.000 дуката за устанике и по 300 дуката сваком депутату.

Првог дана заседања Скупштине дошло је до сукоба Карађорђа и Теодосија Марићевића око исплате џебане. Теодосије је зажалио што се није прихватио предводништва у устанку и што је потиснут из старешинства у Крагујевачкој нахији, а Карађорђе је био незадовољан Теодосијевим државањем у сукобима са Кучук-Алијом у борби за Баточину и Јагодину. Тако је на Остружничкој скупштини дошло до отвореног сукоба између Карађорђа и једног од народних старешина, у ком је Вожд, пред шездесетак народних првака, демонстрирао своју моћ и учврстио положај вође. Тешко рањен, Теодосије Марићевић је, неколико дана касније, преминуо у својој кући у Орашцу.

На Скупштини су народни представници расправљали и о реорганиазцији устаничке војске и повећању броја устаника, као и новим преговорима са представницима Аустрије и Русије.Скупштина је донела одлуку да се наставе борбе за ослобађање Београда, да се у нахијама изаберу судије које ће судити за кривице, да се устаници поново обрате за помоћ Русији. Молба, написана у десет тачака, упућена је А. Италинском, руском посланику у Цариграду. Помоћ је истовремено затражена и од аустријског и руског посланика.

Рад Остружничке скупштине завршен је 15. маја 1804. године. Био је то први састанак свих нахијских и устаничких старешина Београдског пашалука, након одлуке о подизању устанка у Орашцу. Подизањем устанка и избором Карађорђа за Вожда, чиме је он добио и предводништво у рату, Народна скупштина је предузела прве кораке ка организацији државне управе. О овом питању устаници су поново расправљали већ наредне, 1805. године, мада је коначно формирање Совјета уследило тек 1808. године, када су се утишале борбе и када су устаници могли да се посвете питањима државног уређења државе коју су створили.

Сукоби око Београда нису престајали током рада Скупштине. Биле су то обичне чарке са повременим излетањем турских снага, али без већих борби. Турске власти су биле заинтересоване за смиривање устанка. Као Султанов изасланик, у Београд је крајем 1801. године, стигао Бећир–паша, са задатком да умири ситуацију и поврати стање у земљи какво је било пре него што су дахије преузеле власт. Његов долазак београдски Турци нису подједнако прихватили – цивилном становништву је одговарало присуство царске војске, али не и дахијама.

За време боравка у Београду Бећир-паша је имао само политичку, док је Гушанац Алија, крџалијски предводник, имао војну власт.

Анастас Јовановић, *Прота Матеја Ненадовић*
(Народна библиотека Србије)

Вилијем Хенри Бартлет, *Београд, XIX век*
(Народна библиотека Србије)

У намери да себи осигура власт, Гушанац Алија је крајем јула искористио излазак дахија ван градских зидина и онемогућио им повратак у град. Дахије, увидевши да немају много избора, шајкама отплове Дунавом до острва Ада Кале код Текије, намеравајући да се склоне у Видин, код Османа Пазваноглуа. Међутим, царске власти су одлучиле да их жртвују. Добивши пашину бурунтију, Ибрахим-паша, управитељ адакалски, омогућио је Миленку Стојковићу да на острву погуби београдске дахије.

Ада Кале
(Ф. Каниц, *Србија Земља и становништво*, књ.2, Београд 1985)

Са падом дахија завршава се први период народног устанка. Убрзо након погубљења дахија, октобра исте године, Бећир-паша се вратио у Босну, а у Србији је завладао мир, макар и привидан. За новог везира у Београду постављен је Сулејман-паша, али је у граду и даље боравио и Гушанац Алија. До краја године, Сулејман-паша је потпао под власт крџалија, Срби су преговарали са Аустријом и Русијом, Турци су били приморани да се повуку у градове, борбе су се прошириле на територију читавог пашалука, почела се формирати и устаничка војска, а Карађорђе Петровић је учврстио свој положај Вожда. Одредбе фермана, који је Бећир-паша прочитао пред одлазак у Босну, као и одредбе његовог уговора са Србима, биле су знак признавања српске победе, али истовремено и узрок будуће нестабилности у земљи.

Ф. Каниц, *Дорћол*
(Ђ. Костић, *Заљубити се у један град, Европски путници у Београду, 1815-1914*, Београд 2007)

Скупштина у Пећанима

Зима 1804/5. године протекла је у ишчекивању повратка депутације из Русије, прикупљању пореза, планирању наредних активности устаника, тежњама Цариграда да Срби остану у потчињеном положају...

У пролеће 1805. године устаници су организовали нову скупштину у Пећанима на којој су старешине имале да се договоре о три важна питања: доношењу одлуке о даљем току устанка, формулисању народних захтева и о избору депутата, који ће те захтеве предати на Порти. Скупштина је одржана 29. априла и на њој су депутати, који су се из Русије вратили у зиму 1805. године, (Петар Новаковић Чардаклија је остао у Јашију као веза устаника и руских конзула у Букурешту и Јашију), обавестили Скупштину да је Русија обећала материјалну помоћ и предложила да се у Цариград пошаљенова депутација, док ће се руски посланик у Цариграду заложити да Србија добије легалну управу и Султанову заштиту.

Тако су на Скупштини одрђени нови депутати за цариградску мисију: Стеван Живковић, богати трговац који је знао грчки и турски језик, Алекса Лазаревић и Јован Протић. Српске захтеве Порти формулисао је Божидар Грујовић у виду молбе: да у Београду уместо везира седи мухасил, да Срби сами бирају старешине чији ће избор султан само потврдити бератом, да сами прикупљају данак и предају га Султану преко свог човека у Цариграду.

Тражено је и да се турска војска повуче из земље, а Срби ће у Султаново име бранити земљу и са турским живљем живети у миру.

Били су то до тада најпотпунији српски захтеви за аутономијом.

Дешавања у Србији имала су одјека у суседним земљама (Хереговина, Босна, Црна Гора), а устанак се проширио на лесковачки и пиротски крај. То је потакло турске власти да покушају силом да умире устанике. Одговор Срба, који нису намеравали да се одрекну тековина своје борбе, било је заузимање градова Карановца и Трстеника, те опсада Ужица и запоседање Ужичке нахије.

И ситуација на међународном плану се мењала: Наполеон је код Аустерлица, децембра 1805. године, потукао аустријску и руску војску. Миром који је склопљен у Пожуну, 7. јануара 1806. године, Француска је загосподарила Далмацијом и тиме постала сусед Турске царевине. Доласком Наполеона на Балкан српско питање је постало део међународне политике.

„...Те се зиме које арач, које пореза Гушанцу, које за џебану купило; и на пролеће учинимо скупштину у Пећане више Остружнице, у једној пољаници окруженој све шумаром, и чувамо страже, да не би Турци из Београда ударили. Онде простремо једно јапунџе црвено, и бројимо новце арачке и пореске, од сваке нахије донешене. Около седе све старешине и Карађорђе. А кад се накупи на јапунџету велика гомила новаца, дуката и бели', онда Карађорђе рече: „Ето, којекуде, је ли ово право оволике силне новце давати Турцима, да нас боље туку, или је боље за ове оваке новце куповати џебану, па ми да Турке бијемо?"

М. Ненадовић, *Мемоари*, Нолит, Београд 1988, 116-117

Иванковачка битка

Борбе устаника 1805. године више нису биле усмерене само ка ослобађању од дахијске и крџалијске власти. Запоседање градова у Србији од стране устаника узнемиравало је Порту. Како би се угушио устанак и у земљи завела чврста турска управа, Порта је, крајем априла 1805. године, за београдског мухафиза у рангу везира поставила Хафиз-пашу из Ниша. Нови мухафиз намеравао је да уклони вође устанка и тако заплашену рају поново потчини турској власти.

Хафиз-паша је у току лета кренуо са турским регуларним трупама из Ниша ка Београду у намери да угуши устанак и понизи побуњене Србе, али су га устаници пресрели на брду Иванковцу код Ћуприје 18. августа 1805. године.

Српску војску, којом су комадовали Карађорђе, Миленко Стојковић и Петар Добрњац, а која је према аустријским изворима бројала око пет хиљада људи из Београдске, Крагујевачке и Смедеревске нахије, Карађорђе је распоредио на левој обали Велике Мораве, на брду Гиљу код Јагодине. Стојковић и Добрњац су се утврдили на десној обали реке, у селу Иванковцу. Овде су ископани шанчеви који су утврђени палисадама. Срби су имали и два топа - један мали гвоздени, који је обезбеђен мањим шанцем, и један велики топ око кога су ископана два шанца окружена грудобранима. Као појачање војсци Стојковића и Добрњца овде су се нашле војске Илије Стојишића (Хомољци), затим горње-ресавски одред Паула Матејића и одреди Црноречана, под командом Милисава Црноречанина. Резерву су чинили Ресавци под командом Стевана Синђелића. Овакав распоред војске омогућавао је Србима успешно маневрисање: ако турска војска крене преко Јагодине, Стојковић и Добрњац ће своје трупе лако пребацити и напасти их с леђа. Исто тако, ако би Хафиз-паша изабрао пут преко Иванковца, Карађерђе би их са својим војницима са Гиља напао с леђа.

Хафиз-паша је планирао да од Ниша до Београда стигне најкраћим путем. Намеравао је да Велику Мораву пређе код Ћуприје, а затим да своје трупе поведе левом обалом Мораве и старим Цариградским друмом. Вест да га код Ћуприје чекају спремни устаници, навела га је да промени овај план и са војском од петнаест хиљада војника крене преко Иванковца. Међутим,

турску претходницу, која је требало да обезбеди несметан пролазак његових одреда, потукао је Стеван Синђелић код Јасике. Пропао је и пашин покушао да подмити српске војсковође. И поред тих неуспеха Хафиз-паша је у раним јутарњим сатима покренуо своју војску и са устаницима се сукобио на Иванковцу, 18. августа 1805. године. Борбе су трајале цео дан и тек предвече Турци су успели да заузму мали шанац. Чувши да на Иванковац долази Карађорђе са својим одредима, Хафиз-паша је одустао од даљих напада и повукао своју војску на Везирово брдо код Параћина.

Карађорђе је српску војку повео ка Параћину и надомак града наредио да се ископају шанчеви и утврде положаји, а Хафиз-паша се са својом војском вратио у Ниш, где „после неколико дана, или од стра или од срамоте, напречац умре“. По свој прилици, паша је умро од последица рана задобијених у боју.

Био је то први сукоб и прва победа устаника над регуланом турском армијом. Народни устанак против дахија и јаничара је, након ове битке, прерастао у борбу за потпуну аутономију српске државе. Победа код Иванковца и повлачење турске војске у Ниш утицали су на морал српске војске: победа је ојачала самопоуздање устаника и веру да се могу успешно носити и са турском регуларном војском.

„Док ево ти к нама Стеве писара, који се беше прилично накитио. Хода поводећи се и нешто загледа око топова, па ће тек рећи:
- Чујеш, Господару да избацим и ја један топ на Турке?
- Остави се спрдње , бога ти, - рече Карађорђе.
- Молим ти се Господару, само да погодим у онај конак.
- Зар да убијеш пашу? – настави Карађорђе.
- Па да га убијем, ја, - прихвати Стева.
- Ха, ха, ха. Немој, болан, остаће му деца сироте; нема им ко купити патица, па ће их похватати грозница од босотиње.
- Баш ако ће, - рече недоступни Стева, - него ми допусти, среће ти твоје!
- Одлази! – рече Карађорђе гласом који показиваше да му више није до шале.
- Господару, - рече Катић, - ето те човек закле у срећу. Подај му што тражи. Ако ништа не учини, бар ће Туркие узнемирити.
Карађорђе уста с лафета и рече:
- Е, па удри кад си толико навалио!
Стева брже узе навртати оне шајтове онако весео као што беше и нишанити.
Топџије се смеше, а ми стојимо и гледамо шта напит човек ради.
Кад удеси како мишљаше да треба, он викну:
- Сад пали!
Кумбара пуче; ђуле као светлица излете кроз ваздух и паде баш у ону кућу која се је највише светлила.
На један мах све се утиша; свирке умукоше. Некакав писак само учини: квик, па тук и тутило. Свеће се потулише, врева се стиша.
- Видите ли да ја убих пашу, - рече Стева поносито.

Причања Петра Јокића, *Казивања очевидаца и учесника о Првом српском устанку*, Београд 2004, 101

Скупштина у Борку и оснивање Правитељствујушчег совјета

Опозиција Карађорђу, која се већ тада почела стварати, сматрала је да ће Совјет ограничити Вождову власт. Скупштину на којој би се установио Совјет, они су сазвали у Боговађи, али су сви окупљени морали да се одазову Карађорђевом позиву и дођу на скупштину у Борку, која је одржана 27. августа 1805. године. Скупштини су присуствовали готово сви виђенији Срби као и депутати који су се тек вратили из Русије. Карађорђе је на Скупштини дозволио Проти Матеји да изабере совјетнике, али не и да седиште Совјета буде у Боговађи, већ у Вољавчи. Овим је Вожд још једном показао да ће његова власт бити изнад власти Совјета.

На скупштини се расправљало о купљењу данка, о набавци оружја и џебане и другим народним потребама, али је питање уређења врховне власти било најважније. За време боравка српке депутације у Русији, 1804. године, Руси су подстакли Проту Матеју да поради на организовању државне власти у Србији, односно оснивању Совјета. На основу ове идеје, Прота Матеја је ангажовао Божидара Грујовића да састави званична акта која ће послужити као основ свим потоњим уставним законима: 1805, 1808. и 1811. године. Од правних аката, које је Божидар Грујовић написао средином августа 1805. године, сачувана су само два – За памјат и Слово. Ова два правна акта односе се на две институције – Правитељствујушчи совјет и поглавара земље (вожда).

“За памјат”, који је Прота Ненадовић назвао “устројеније Совјета”, односио се на оснивање установе Правитељствујушчег совјета, који би имао извршну власт као представничко тело 12 нахија Београдског пашалука. Свака нахија давала би по једног совјетника, а најспособнији међу њима био би председатељ, који би председавао седницама, издавао заповести, извршавао одлуке Совјета и уживао поверење свих совјетника. Његов глас би био пресудан у случају да се совјетници не сложе у погледу доношења одлуке. Грујовић је остављао и могућност да се совјетници годишње смењују на месту председника. Правитељствујушчи Совјет се делио на два дела: владу, коју је чинило шест попечитеља (министара): војни, финансија („хазне” или „касе вилајетске”), правде („велики судија”), просвете и цркве, иностраних дела и унутрашњих дела („мира, реда и трудољубија”), али су њихове функције више биле наговештене него што су прописане. Осталих шест саветника помагали би попечитеље у свему, бавећи се “вилајетским пословима”. Совјет би имао секретара, писаре, књигоноше, момке и свој печат.

Већина истакнутих устаника сматрала је да ће оснивањем установе Правитељствујушчег совјета лакше контролисати и ограничити власт Вожда. Са друге стране и Карађорђе је намеравао да искористи Совјет и заплаши потенцијалне супарнике, Јакова Ненадовића и Јанка Катића.

Совјет је, по Карађорђевој вољи, прво био смештен у манастиру Вољавчи у Рудничкој нахији, али је убрзо премештен најпре у манастир Боговађу, а потом у Смедерево, где су совјетници формирали своју канцеларију. Половином децембра 1805. године одржана је нова, Смедеревска скупштина, на којој је Прота Матеја Ненадовић изабран за председника а Вожд Карађорђе за врховног председника Совјета. На заједниччкој седници Скупштине и Совјета, 19. децембра 1805. године Совјет је добио врховну власт. Совјет је заседао у Смедереву све до 1807. године, када се преселио у тек ослобођени Београд.

Чланови Државног совјета 1805. године:

Прота Матеја Ненадовић – *председник, из Нахије ваљевске*
Јован Протић - *из Нахије пожаревачке*
Божо Грујовић – *секретар и писар*
Вукоман – *из Нахије Јагодинске*
Аврам Лукић – *из Нахије пожешке*
Младен Миловановић – *из Нахије крагујевачке*
Јанко Ђурђевић – *из Нахије смедеревске*
Милија Здравковић – *из Нахије ћупријске*

Скупштине у Смедереву и Остружници

Крајем 1805. године одржана је једна од најважнијих Скупштина из времена Првог српског устанка – бурна скупштина у Смедереву. Тада су први људи устанка донели битне одлуке о односу Срба према Турцима и судбини устанка. Договорили су се да се устанак настави и прошири, преговора са Црном Гором о заједничким акцијама, увећа војна сила, утврде шанчеви, заузме Београд, откаже плаћање данка султану, а новац употреби за набавку оружја и муниције, и, што је најважније, тада је дошло је до коначног конституисања Совјета.

Совјетници су у Боговађи, октобра 1805. године, изабрали Карађорђа за председатеља Совјета, али је на Народној скупштини у Смедереву опозиција покушала да поништи ову одлуку, и врховну власт у земљи преда Совјету. Вожд Карађорђе се томе жестоко успротивио те је нађено компромисно решење: Прота Матеја је постао председник, а Карађорђе врховни председник Совјета.

На заједничкој седници Совјета и Народне скупштине, 7. децембра 1805. године, донета је уредба којом је Совјет добио врховну управу, извршну власт, али је до краја устанка остало нејасно коме је припадала законодавна власт.

Совјет је добио право да оснива све установе и имао је финансијску, војну, судску власт у Србији. Старешине су тако уздрмале Вождову власт, али нису успеле и да је ограниче јер: „Совјет се није смео Кара-Ђорђију супротити ни у чему, а Кара-Ђорђије могао је Совјету заповједати“. Карађорђе је на истој скупштини добио врховну војну власт.

Ову борбу опозиције и Карађорђа око власти, Вук Стефановић Караџић описао је као „отимање ондашњијех великаша око власти“.

Карађорђе је остао на челу устанка. У наредним акцијама требало је ослободити Београд и устанак прошити на околне пашалуке. Поново је одлучено да се дипломатским путем обезбеде тековине револуције, те да се у ту сврху Аустрији и Русији пошаљу захтеви за помоћ, а Султану нови услови смиривања ситуације у Србији. Депутати који су послати у Цариград са новим условима мира, молбу Султану предали су тек 1. јуна 1805. године. Спасли су се само захваљујући руском посланству у Цариграду: укрцали су се на руску лађу и отпловили у Одесу, а потом у Петроград. У Србију су се вратили тек у пролеће 1806. године.

На новој, Малој скупштини у Остружници, која је одржана на Мали Божић 1806. године, донета је одлука да се упуте молбе трима владарима – турском, руском и аустријском, потписана је молба Порти, која је садржала формулисане захтеве договорене на скупштини у Смедереву и одређена је депутација аустријском цару: Прота Матеја Ненадовић, Божидар Грујовић и Милош Урошевић. Петар Ичко је почетком јула отпутовао за Цариград

Печат Правитељствујушчег Совјета
(Л. Ранке, *Српска револуција,* Београд 1965)

носећи Султану српске услове за смиривање устанка. Трећа депутација у којој су били прота Алекса Лазаревић из Шопића, Чардаклија и Гаврило Вујановић, однела је руском цару Александру представку у којој се од Русије очекивала новчана и војна помоћ. На одлуку Цара да се устаницима помогне свим средствима сем рата, утицао је и руски министар иностраних послова Чарториски. И руски посланик на Порти, Италински, добио је нове инструкције – да се на све могуће начине заузме како би Србима била призната унутрашња управа и право да данак плаћају одсеком.

Истовремено, у Србији су предузете и војне акције које су имале за циљ ширење устанка на нове територије настањене Србима. Искористивши свађу са смедеревским Турцима, устаници су заузели Смедерево, а у борбама које су уследиле, ослободили су Крајину, Пореч, територију до Крушевца и Алексинца, Прокупље, Куршумлију, српска војска је стигла до Новог Пазара, Нове Вароши и Вишеграда, а код Џивџибара близу Ртња заустављен је крџалија Пазваноглу. Наполеонов став да треба уништити „српске бунтовнике“ подстакао је Порту да јачим војним снагама крене на Србију.

Година 1805. била је изузетно успешна за устанике. Победа над турском регуларном војском (низамом), на Иванковцу, подигла је морал устаницима, доказавши да они могу да се носе са знатно јачим непријатељем. На самопоуздање Срба утицао је и добар пријем на који је наишла српска депутација у Русији. Те године Србија је добила политичку, судску, финансијску и војну организацију. Формирањем Совјета Србија је по

Печат Магистрата крагујевачког, 1808. година
(Народни музеј, Крагујевац)

први пут добила плаћене чиновнике, њих дванаест - из сваког округа изабран је по један. Српски великаши надали су се да ће тако ограничити Карађорђеву, али и власт појединаца који су себе називали господарима. Углед који је Карађорђе уживао, омогућио му је положај којим је он, ипак, остао изнад ове институције.

Устаничка застава
(Историјски музеј Србије)

Устаничке борбе 1806 - 1807. године

Успеси устаника и порази које је царска војска доживела 1805. године, али и подршка коју је султан добио од Наполеона, натерали су Порту да одлучније покуша да угуши устанак и прогласи „свети рат“ – џихад. Команда над царском војском са неограниченим правима, како би угушио устанак, поверена је Ибрахим-паши Скадарском, румелијском валији. У Царству су, већ током зиме, 1805/6. године, започеле опсежне војне припреме за рат. Напад на Србију планиран је са више страна: Сулејман-паша Скопљак из Босне, скадарски паша Ибрахим са југа, из правца Ниша, а Пазваноглу и Јусуф-паша требало је да нападну из Видина. Како би избегли удар већ припремљене турске војске, устаници

Афанасиј Ф. Шелоумов, *Бој на Мишару 1806,*
(Историјски музеј Србије)

су мањим нападима заузели Параћин, Ражањ и још неке области, те знатно проширили српску власт. И српске снаге распоређене су тако да могу бранити земљу на свим фронтовима: под командом Петра Добрњца, Миленка Стојковића, Младена Миловановића и Станоја Главаша, устаници су се утврдили на положајима на Делиграду, поп Лука Лазаревић, Јаков и Матеја Ненадовић своје људе су распоредили дуж Дрине, док су опсаду Београда држали Васа Чарапић, Јанко Катић и Сима Марковић. Сам Карађорђе је са резервом остао у Тополи. Устаничка војска је зауставила турски напад из Босне, преко Дрине, и потукла војску Пазваноглуа из Видина. Жестоке борбе вођене су на Делиграду, на Морави и на Мишару код Шапца.

На *Мишару* су устаници однели сјајну победу.

Турску војску под командом Сулејман-паше Скопљака, дочекали су устаници на узвишици Мишарског поља, на сат времена хода од Шапца, где су изградили четвороугаони шанац са грудобраном и вучјим јамама. У шанцу се налазила пешадија, на челу са Карађорђем, док су се поп Лука Лазаревић, Милан и Милош Обреновић, Јаков и прота Матеја Ненадовић, Цинцар Јанко Поповић, Марко Катић, Милош Стојичевић, Петар Молер и други виђенији људи са коњицом склонили у оближњу шуму и на Карађорђев знак противника напали с леђа.

Сулејман-паша је био сигуран у своју победу. Осећајући се надмоћним, позвао народ да са околних брда посматра борбу. Аустријанци, од подизања Устанка заинтересовани за његов ток, недалеко од попришта су подигли осматрачнице како би имали бољи поглед на бојиште, а Сулејман-паша је кренуо у бој праћен зурлама и бубњевима.

Трећег дана, устаници су сачекали да се турска војска сасвим приближи шанцу, како би се тешко могло промашити. Најхрабрији босански бегови носили су турске заставе. Устаници су мирно чекали Карађорђев знак. Када су Турци пришли довољно близу, српске пушке су опалиле. Пометњу су направили устанички топови, затим напад коњице са леђа непријатеља, а онда је из шанчева, међу турску војску, улетео и Карађорђе са пешадијом. Неред који је захватио турску војску означио је и њен пораз.

На бојишту су изгинуле највеће турске војсковође тога времена: Синан-паша из Горажда, капетан од Дервенте, сераскер Кулин-капетан, капетан Мехмед Видајић из Зворника са своја два сина. Турски губици су били толико велики да је команда одлучила да остатак војске још исто вече пребаци у Босну. При повлачењу војске уследео је нов напад устаника. Том приликом Срби су дошли до богатог плена, ослободили робље које Турци нису стигли да пребаце преко Дрине, а Милош (Стојићевић) Поцерац је задобио и Кулинову сабљу.

Победом на Мишару, почетком августа 1806. године, Срби су дуже време зауставили покушаје Турака да из Босне, преко Шапца и Ваљева продру до Београда. Све до овог боја, на Први српски устанак Европа је гледала као на једну од многобројних буна наоружаних сељака. Тек тада су извештачи, обавештајци и шпијуни своје надређене почели извештавати о организованој војсци под Карађорђевом командом, која користи европске технике ратовања, користећи при том и термин „револуција“.

Готово у исто време и друга српска, устаничка војска постигла је велику победу – код *Делиграда*.

На Делиграду су још у пролеће, 1806. године, подигнута утврђења (низ шанчева са палисадама и вучјим јамама), како би се онемогућио продор Турака, заштитиле јужне границе земље и контролисао пролаз Цариградским друмом, који је

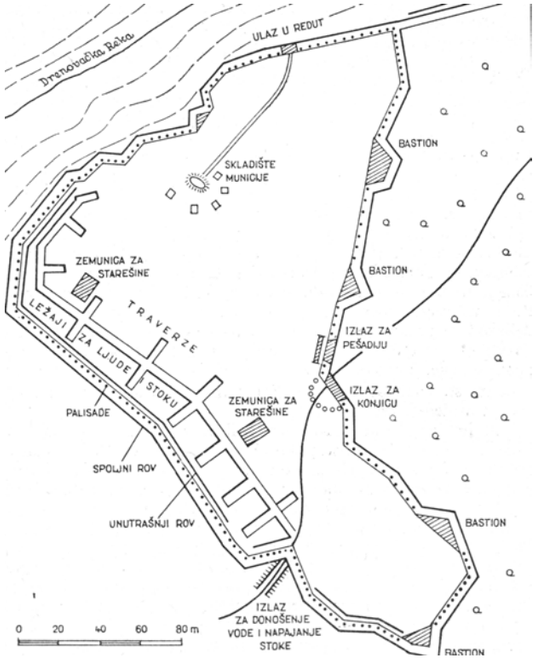

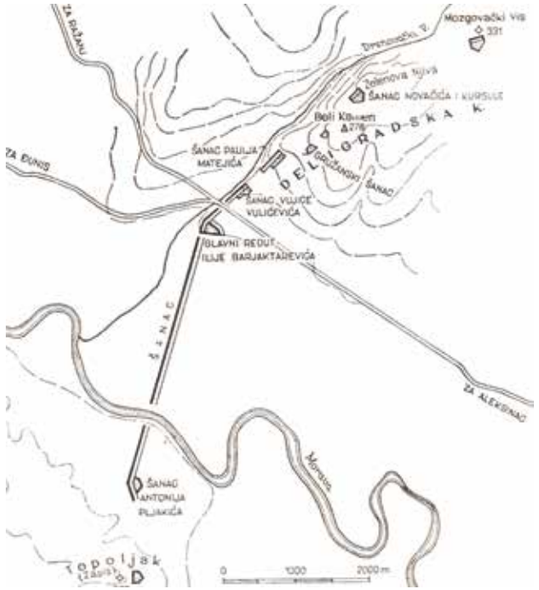

Српски положаји на Делиграду, 1813. године (*Војна енциклопедија*)

од Ниша водио ка Београду. Утврђење се налазило на улазу у Ђуниски теснац, између Алексинца и Ражња, а команду над њим најпре је имао Вуча - Вилча Жикић, аустријски капетан, а потом Петар Добрњац. Крајем лета 1806. године, док се Карађорђе са својом војском борио на западу земље против босанских Турака, на положајима на Делиграду налазила се српска војска из источних крајева Србије. Њом су заповедали Младен Миловановић и Станоје Главаш, затим Вујица Вулићевић, Вуле Илић, Кнез Јефта и Антоније Пљако. Насупрот њима налазила се турска војска, која је према историјским изворима бројала преко 13.000 људи са четрнаест топова и кумбара, под командом Румели-валије и Ибрахим-паше Бушатлије. Напади турске регуларне војске уређене по европском узору („низамиџедски“), на утврђења на Делиграду, трајали су читаво лето, више од шест недеља - данонoћно. Турски војници, изнурени вишенедељним борбама, били су деморалисани вешћу да је, после победе на Мишару, ка Делиграду кренуо Карађорђе.

Ибрахим-паша ипак није одустајао. Последњи напад на Делиград повео је 22. августа 1806. године. Противнапад који је извео Петар Добрњац поново је направио пометњу међу турским војницима. Борба се завршила победом устаника који су прешли у контраофанзиву гонећи турску коњицу све до Ниша. Срби су тада

запленили четири топа, муницију, опрему коју су турски војници оставили у логору на Делиграду. Мир са Ибрахим-пашом потписан је 14. септембра 1806. године. Након борби на Мишару и Делиграду под контролом устаника налазила се територија од Дрине до Тимока и Видина, од Саве и Дунава до Косова и Ниша.

Била је то тек прва опсада Делиграда. Напада на ово утврђење било је и касније, али су га српски војници, под командом Петра Добрњца, увек храбро одбранили.

Крајем исте, 1806. године, Срби су заузели и Београд, који су држали под сталном опсадом претходне две године. Тиме је био онемогућен турски продор са леђа устаницима. Команду над српском војском имали су Милоје Петровић и Васа Чарапић.

Напад и заузеће Београда планиран је још на Смедеревској скупштини, новембра 1805. године. Након сјајних победа над турском војском на Мишару и Делиграду, Карађорђе је одлучио да овај план спроведе у дело. Око Београда окупљена је војска од око 25 000 војника и четрдесет топова.

Још у току лета у Цариград је упућен Петар Ичко, како би преговарао и приволео Порту на склапање мира. Истина, Ичко је постигао извесне успехе у преговорима, али документ који је са собом донео мухасил послат из Цариграда, није имао форму фермана што није задовољило Србе. Пре свега, они су захтевали да се Гушанац Алија удаљи из Београда.

Гушанац Алија, вођа крџалија, био се утврдио у тврђави и самовољно преузео сву власт од Сулејман- паше. Град и тврђаву браниле су крџалије и јаничари, а град је био опасан шанчевима, бедемима, палисадама, грудобранима...

Кумбаре,
НМАР, Инв. бр. И-305

Београдска тврђава, једна од највећих на Балкану, била је подељена на горњу и доњу: горња је била намењена смештају везира, турског команданта и других турских чиновника, док су се у доњем делу тврђаве, ближе Сави и Дунаву, налазиле касарне, складишта... На улазу у град биле су четири капије: Стамбол капија (на данашњем тргу испред Народног музеја и Народног позоришта), Варошка, Савска и Видин-капија.

Карађорђе је понудио Гушанцу да напусти град и тврђаву, али је вођа крџалија то одбио. На Првозваног Андреју, 12. децембра 1806. године, започео је српски напад на Београд, како би се освојили и град и тврђава, а турска посада

Кара-Ђорђево освојење Београда, На светог првозваног Андреју 30. Нојемвра 1806. године, Литографија Јохана Шипека (К. Ненадовић, *Живот и дела великог Ђорђа Петровића Карађорђа*, Београд 1903)

протерала. Устаници су планирали напад на београдске капије – на сваку би кренула по једна устаничка колона под командом: Милоја Петровића, Симе Марковића, Васе Чарапића и Станоја Главаша.

Од значаја за успех подухвата била је појава Конде бимбаше, хришћанина крџалије који је прешао на страну устаника. Према Кондином плану, устаничка војска је прво продрла у град преко Сава-капије и под командом Милоја Петровића кренула ка Варош-капији, те тако олакшала продор колони под командом

Изглед Београда са земунске стране, 18.век,
(Народна библиотека Србије)

кнеза Симе Марковића. Затим је пала и Стамбол-капија. У једном од напада тешко је рањен и сам Васа Чарапић, који је, од задобијених рана, убрзо и умро у Карађорђевом логору. Последња је освојена Видин-капија. Запоседањем београдских капија Србима је отворен пут за улазак у град, а Гушанац је приморан да се повуче у тврђаву.

Са Гушанцем је склопљен договор да он са својом војском напусти град. Устаничким запоседањем Ратног острва спречено је снабдевање београдских Турака храном из Земуна, што је принудило Гушанца да преда тврђаву и да се са својом војском повуче Дунавом ка Видину. У тврђави је остао само Сулејман-паша, који се захваљујући нападу устаника ослободио Гушанца, преузео власт у тврђави и тражио од устаника да се повуку. Недостатак хране, продор Срба у доњу тврђаву, кроз Су-капију, приморали су везира да

Анастас Јовановић,
Смрт Васе Чарапића на Стабол-капији 1806,
(Музеј града Београда)

устаницима преда и Горњи град. Београдском везиру Сулејман-паши омогућено је да напусти Београд. Кључеве горње тврђаве предао је устаницима 7. јануара 1807. године и са преосталим Турцима кренуо пут Цариграда, али је на том путу убијен (7. марта 1807. године).

За команданта Београда Карађорђе је поставио Младена Миловановића.

Станоје Главаш,
(А. Гавриловић, *Знаменити Срби XIX века*, Београд 1997)

Недуго по освајању Београда, устаници су заузели и Шабац, где је за команданта постављен Лука Лазаревић. Крајем јануара 1807. године Срби су у својим рукама држали цео Београдски пашалук, изузев Ужица и тврђава Соко и Адакале.

Ичков мир

Почетком јула 1806. године, са задатком да постигне мир са Турском царевином, у Цариград је отпутовала нова депутација на челу са Петром Ичком, земунским трговцем, који је био пореклом Грк са Пелопонеза. Ичко је био турски драгоман (тумач) и отправник послова у турском посланству у Берлину, базрђанбаша (конзул) солунских и земунских трговаца, говорио је туски, немачки и француски језик. На скупштинама у Остружници и Смедереву Ичку је издато народно пуномоћје (13. јула) и формуслисани су српски захтеви за склапање мира: да ће Срби данак да плаћају одсеком, да у Србији уместо везира седи мухасил, финансијски чиновник са најнужнијом посадом, да се из Србије протерају јаничари и крџалије, као и да српске границе на ослобођеној територији чувају сами Срби. Српску ствар на Порти заступао је и руски посланик Италински који, и поред показаног пуномоћја, није имао много поверења у Ичка.

Вести о победама над турском војском на Мишару и Делиграду, руска претња ратом и француски савети да се устаници умире, подстакли су Порту да задовољи Србе и осигура мир са те стране. Петар Ичко се из Цариграда вратио почетком октобра, са вешћу да је Порта прихватила српске захтеве. Заједно са њим у Смедерево је дошао и Хасан-ага, мухасил. Документ који је са собом донео није био ферман. Одредбама наведеним у документу Срби нису били задовољни, али су их, после консултација са Аустријом и Русијом, ипак прихватили на Скупштини одржаној половином новембра 1806. године и у Цариград поново упутили Петра Ичка.

Док је Ичко боравио у Цариграду, поново су се ускомешали међународни односи – Наполеону је пошло за руком да наруши односе Турске и Русије. За то је искористио управо српске устанике. Онога дана када су устаници ушли у Београд, Турска је објавила рат Русији, који је трајао до 1812. године, и који је у великој мери утицао на односе Србије и Турске у том периоду. Како би Србију одвојила од Русије, Порта је прихватила српске услове. Међутим, Русија је настојала да Срби не прекидају ратна дејства, послала им новчану помоћ и тражила да буду спремни за заједничка дејства.

Међународна ситуација поново је утицала на то да Порта потврдно одговори на српске захтеве и, 25. јануара 1807. године, изда ферман који је Ичко требало да преда нишком Ибрахим-паши. Ферманом је Србима обећана амнестија, опроштај заосталог данка, слобода вероисповести и отварања школа, право да имају наследног кнеза, да данак плаћају одсеком, да ће јаничари и крџалије бити протерани. Турци су са укупно 500 војника поново запосели тврђаве у Србији.

И сам незадовољан одредбама, Ибрахим-паша није сачекао Петра Ичка у Нишу, већ се склонио из града, како му ферман не би био уручен. Са друге стране, Срби су се потрудили да Петра Ичка извуку из Ниша пре него што се прочује за убиство Сулејман-паше и његове пратње (март, 1807), пораз Турака и губитак Београда (јануар, 1807), убиства у Београду и Шапцу на која су Србе подстакли Руси.

Петар Ичко је стигао на Скупштину устаничких првака у Смедереву на којој је превагу однела ратоборнија страна међу устаницима, која се определила за Русе и одбила Ичков мир, којим је Порта прихватила све самоуправне повластице које су устаници тражили током 1804. и 1805. године. Порту, која је почетком 1806. године очекивала да Срби моле за милост с конопцем о врату, Сима Марковић је крајем марта 1807. године, преко мухасила обавестио: «Србија себе сматра потпуно независном и не само што не плаћа данак него никада неће подићи оружје против својих истоверника».

Оваквом одлуком, одбијањем турске мировне понуде, започела је друга фаза устанка. Све до тада устаници су настојали да истакну своју лојалност султану.

У вртлогу догађаја

Наполеонове амбиције проузроковале су нестабилну политичку ситуацију на Балкану: Француска је господарила Далмацијом и Боком Которском; Аустрија је постала свесна да је пропустила прилику да искористи устанак српског народа и поново загосподари Београдом, а онога дана када су Срби заузели Београд, Турска, наклоњена Француској, објавила је рат Русији. Овај, Турско-руски рат утицао је на даљи ток устанка у Србији.

Заинтересована за мир са устаницима, у време када је отворен фронт против Русије, Порта је прихватила све услове устаника које је Петар Ичко био донео у Цариград. Међутим, промена ситуације на Балкану, али и српско непознавање тренутних односа снага у Европи, зближио је Србију и Русију, која је схватила да би број устаника могао да буде много већи уколико би добили помоћ у наоружању. Тако је гласила и порука коју је 23. јануара 1807. године, преко генерала Михељсона, цар Александар упутио устаницима.

Вест да се Русија припрема да преко Босне нападне Француску у Далмацији узбудила је и Французе, и Порту и Турке у Босни исто колико и вест да је руски цар похвалио храброст српских устаника, Карађорђу послао сабљу укрешену брилијантима, а другим старешинама нешто скромније сабље. Са друге стране, Русија је планирала да у савезу са српском војском створи одбрамбену линију Дунав – Јадранско море.

Определивши се за савез са Русијом, уместо мира са Турском Србија се, у ствари, определила да настави даље ратовање надајући се да ће, уз руску помоћ, постићи потпуну независност своје државе.

Почетком 1807. године устаници су постигли велике успехе и проширили ослобођену територију. У борбама на истоку, око Видина, посебно се истакао, „можда највећи јунак Првог устанка“, Хајдук Вељко Петровић, док је у борбама за ослобођење Ужица учествовао и Милош Обреновић.

Заједничком акцијом са делом руске војске, Миленко Стојковић, Карађорђе и Хајдук Вељко потукли су на Малајници и Штибуку јаке турске снаге којима су заповедали Мула-паша и крџалијски вођа Алија Гушанац. Ослобођеној територији устаници су прикључили Брзу Паланку и Прахово, док су Неготин опсели. Потписивањем примирја у Слобозији, августа 1807. године, прекинута су дејства на руско-турском ратишту. На руску интервенцију, овим уговором, Турци су пређутно прихватили да примирјем обухвате целу граничну линију српско-турског ратовања. Био је то први међународни акт у ком је поменута устаничка Србија.

Анастас Јовановић, *Хајдук Вељко Петровић*
(Народна библиотека Србије)

Затишје на фронту устаници су искористили за решавања неких унутрашњих питања, а првенствено оних о будућем политичком уређењу земље: организацији централне управе, судовима, развоју привреде... Велику улогу у свему томе имао је Константин Константинович Родофиникин, први представник Русије у Србији са широким политичким овлашћењима. Питања будућег уређења државе многима су се учинила као могућност да сузбију Карађорђев утицај и потисну га са положаја Вожда. Расцеп међу устаничким старешинама појачан је Родофиникиновим подржавањем опозиције.

Устанички успеси на територији јужно од Дунава утицали су да се покрену и Срби који се нису налазили под турском влашћу. Недовољно припремљене Тицанову и Крушчичку буну, у јужним областима Хабзбуршке монархије, аустријске власти су лако и брзо угушиле. Сличну судбину имала је и Јанчићева буна у Босанској Крајини 1809. године, на чијем челу је био Јован Јанчић.

Руско-турски рат и даље је имао огроман утицај на збивања у Србији. Како није постигнут договор о миру у Јашију, крајем 1808, две европске силе су наредне године наставиле ратовање. Не чекајући да турска војска организовано крене на Србију, старешине су српску војску поделиле и одредиле четири правца њеног деловања: у правцу истока, ради сједињења са руским трупама кренуо је Миленко Стојковић, на југ ка Нишу Милоје Петровић, а ка Дрини Јаков Ненадовић. Највеће успехе постигао је Карађорђе, који је са делом војске кренуо преко Старог Влаха, како би се његови одреди састали са црногорском војском и тако одвојили Босну од осталог дела турског царства. Пораз српске војске на Каменици код Ниша, 1809. године, приморао је Карађорђа да напусти опсаду Новог Пазара и помогне устаницима који су турској војсци затварали пролаз кроз долину Мораве ка Београду.

Бој на Чегру, 1809. године

Крајем 1808. и почетком 1809. године у Србији је извршена реформа војске чију су основу чинили Вождови и војводски момци и бећари. Свака нахија морала је да организује по једну чету војника, чија је бројност зависила од величине нахије. Заповедник чете

Анастас Јовановић, *Кнез Милош Обреновић*,
(Народна библиотека Србије)

био је капетан, док су ниже старешине били каплари. Тако је формирана регуларна војска која је бројала око пет хиљада војника. Истовремено је извршен и попис војноспособног становништва које је чинило народну војску или милицију. Поред пешадије формирани су и одреди коњице, обучаване су топџије, добошари, трубачи. Војска је била унифомисана,

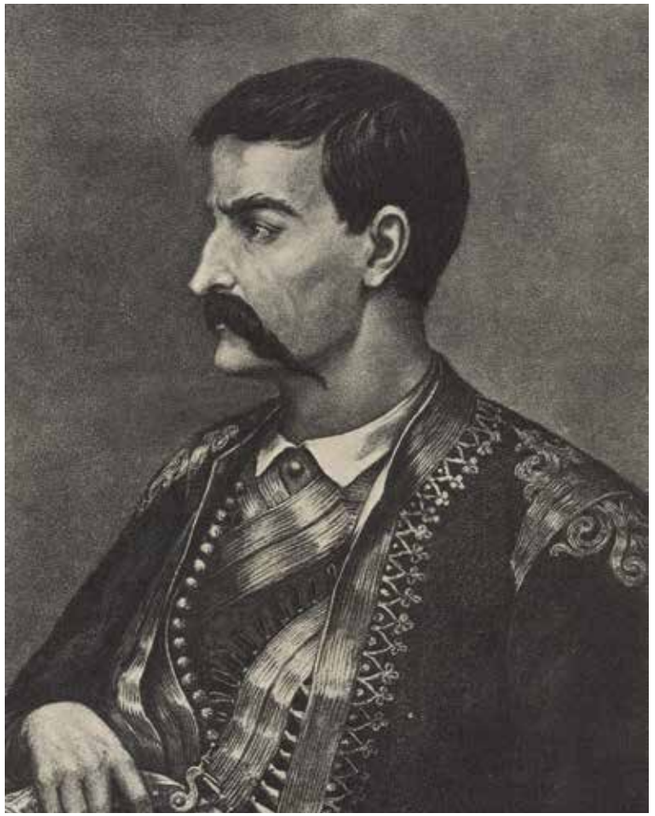

Стеван Синђелић
(А. Гавриловић, *Знаменити Срби XIX века,* Београд 1997)

опремљена пушкама које су куповане у Аустрији или добијене из Русије, док су се топови израђивали у Београду. Напоран егзерцир и злоупотребе старешина изазивале су отпор у народу. То је посебно дошло до изражаја управо на Делиграду, где је избила озбиљна побуна, коју је успео да смири Младен Миловановић. Обновљена ратна дејства спречила су да се реформа војске спроведе до краја.

Априла 1809. године почели су нови сукоби на руско-турском фронту, а на Делиграду је окупљена устаничка војска под командом Милоја Петровића. У саставу војске налазиле су се и трупе Стевана Синђелића и Хајдук Вељка Петровића, који се нису слагали са командом Милоја Петровића и одлагањем напада на турску војску. Дан уочи турског напада на Чегар, Петар Добрњац, огорчен на Милоја Петровића, напустио је свој шанац и отишао у Гургусовац како би помогао Хајдук Вељку. Неодлучност устаника да крену у напад Турска је искористила како би ојачала своје снаге код Ниша.

Најбоље утврђен устанички шанац налазио се између села Каменице и Горњег Матејевца. У њему су се налазили Ресваци под командом Стевана Синђелића.

Хуршид-паша, главнокомандујући турске војске, решио је да преузме иницијативу и први нападне. Најпре је нападом на Гургусовац (Књажевац), који је бранио Хајдук Вељко, ослабио српске снаге на Делиграду, а потом, последњег дана маја 1809. године, наредио напад на српске положаје на Чегру. Ресавци су прве нападе успешно одбили, али су се бројније турске снаге толико приближиле шанцу, да су топови и пушке устаника постали бескорисни. Увиђајући да не може да одбрани шанац, Синђелић је запалио магацин барута. У експлозији су страдали сви Ресавци и велики број турских војника. Као знак одмазде турских власти, од

Српски официр по бакрорезу К. Г. Х. Гајслера из 1808.
(Павле Васић, *Униформе српске војске 1808-1918,* Београд 1980)

Регулаш војник регуларног батаљона у зимском оделу, 1809. године,
По опису Лазара Арсенијевића – Баталаке
(Павле Васић, *Униформе српске војске 1808-1918*, Београд 1980)

посечених српских глава у Нишу је подигнута Ћеле Кула, у коју су узидане деветстотина педесет и две главе устаника погинулих на Чегру.

Због тешке ситуације на бојишту код Ниша и пораза на Каменици, Карађорђе је био принуђен да изврши измену ратног плана и напусти опсаду Новог Пазара. У Тополу се вратио 27. јуна настојећи да мобилише нове снаге и освежи устаничку војску. По извештајима аустријских шпијуна, Карађорђе је мобилисао све од „10 до 90 година“ старости.

Након пораза на Чегру, српска војска у осталим шанчевима је одступила, а турска војска је кренула на Делиград и Сокобању, а потом долином Мораве ка Дунаву палећи српске куће и одводећи робље (јул - август 1809. године). Карађорђе је током лета тешко успевао да организује одбрану, али су Турци до краја августа 1809. године поново

Ћеле кула, Из ратних цртежа Стеве Тодоровића
(Орао, Велики илустровани календар за годину 1879)

запосели најпре Делиград, који је бранио Петар Добрњац, а потом и целу територију између Дунава и Тимока, изузев Пореча, који је храбро бранио Миленко Стојковић. Међутим, нова руска офанзива у Бугарској, упорна Карађорђева одбрана и наступајућа зима приморали су Турке да се повуку из Србије.

За пораз на Чегру навођени су разни узроци.

Петар Добрњац
(А. Гавриловић, *Знаменити Срби XIX века*,
Београд 1997)

Карађорђев јатаган, белосапац
(Историјски музеј Србије)

Карађорђе је оптуживао руског изасланика Родофиникина, владику Леонтија и руског фелдмаршала Прозоровског, да су од Турака примили огроман новац и сковали заверу, да је руска офанзива у Влашкој закаснила, а уз то се завршила неуспехом. Као узрок пораза помињана је и неспособност Милоја Петровића, командата српске војске на Делиграду, одсуство јединствене команде, недостатак муниције...

Карађорђе и борбе 1810. године

Карађорђе је у Београд стигао крајем августа и тада сазнао да је гроф Родофиникин побегао из Србије. Земљу су, заједно са њим, напустили и Петар Добрњац и Јован Протић.

Осећајући се остављеним од Руса, увиђајући у каквој се опасности налази Србија након догађаја на Каменици, устаници су се за помоћ обратили најпре Аустрији, а потом и Наполеону, нудећи им чак да њихове посаде запоседну градове у Србији. Без обзира на неутралан став обе силе према српском питању, односи са њима нису прекинути.

Крајем 1809. и почетком 1810. године Србију су потресали сукоби и међусобни обрачуни српских старешина. Овакво стање у земљи подстицао је Родофиникин. Незадовољан Карађорђем, Младеном Миловановићем и Милојем Петровићем, он је, насупрот њима, подржавао устаничке старешине Миленка Стојковића и Јакова Ненадовића. Последњих месеци 1809. године, Карађорђев положај је био уздрман. Под притиском народа Карађорђе је морао да из државних установа уклони Младена Миловановића и Милоја Петровића, док је за председника Совјета постављен Јаков Ненадовић. Миленко Стојковић је био тема скупштине почетком наредне године.

Односи са Русијом нису никада прекидани, без обзира на погоршање односа између вожда и Родофиникина. Охрабрена руским преласком у Бугарску, крајем септембра 1809. године, Скупштина старешина у Паланци обратила се за помоћ Русији. У писму које је депутација однела новом руском команданту на Дунаву, грофу Багратиону, Карађорђе и Скупштина тражили су, између осталог, војну помоћ, али и да се Родофиникину више не дозволи долазак у Србију. Руски представник, који је по повратку у Русију постављен на место директора азијског департмана, у чијој су надлежности били и балкански послови, био је оптужен за стварање раздора међу устаничким старешинама и подстицање опозиције против Вожда. Веома вешто Родофиникин је у српско посланство поставио и Петра Добрњца, тако да су до руског команданта Багратиона доспеле измењене депеше. Односи Србије и Русије су се временом погоршавали, због чега се Карађорђе све више окретао Аустрији. Тешка ситуација на ратишту са Француском није дозвољавала аустријском цару да више пажње посвети Србији, али је крајем 1809. године Аустрија прихватила бројне избеглице из Србије.

Зиму 1809/1810. године Турска је искористила за припрме новог похода на Србију. Планирано је да се она нападне са свих страна. И друге стране су се припремале: Карађорђе је почетком 1810. године прикупљао порез како би набавио неопходно оружје и муницију, Русија је настојала да поврати поверење устаника и у Србију врати Родофиникина. Заповедик руских трупа упутио је устаницима ратну прокламацију 2. марта 1810. године, позивајући их да се њихове трупе сједине са руским под командом генрал-мајора Исајева.

Карађорђев пиштољ леденица
(Историјски музеј Србије)

Разрезивање пореза у народу је изазвало незадовољство које су побуњене старешине искористиле против Карађорђа. У побунама које су избијале широм земље живот је изгубио Марко Катић, покушавајући да смири ситуацију у Рогачи, док је Антоније Пљакић, у Карановцу, прошао само са повредама.

У руској војсци је поново дошло до промене – команданта дунавске војске Багратиона заменио је гроф Каменски, који је покушао да се приближи Карађорђу и Совјету. Захваљујући његовом залагању Родофиникин је лишен дужности дипломатског агента, чиме је и Миленко Стојковић, који се био утврдио у Поречу, остао без подршке. На инсистирање Русије, дошло је до измирења српских великаша – Карађорђа са Петром Добрњцем и Миленком Стојковићем, који се убрзо, скрхан костобољом, повукао из јавног живота. Команду Пожаревачком нахијом Совјет је поверио Петру Добрњцу.

Србија је 1810. године поново била у жижи европских збивања. Удаја аустријске надвојвоткиње Марије Луизе за Наполеона, зближила је Аустрију и Француску, што је имало утицаја на збивања на Балкану. Наполеон је заступао аустријске интересе у Подунављу, где је обновљено ратовање и отворен нови фронт у Руско-турском рату. Сматрао је, и у том циљу утицао на Метерниха, да се Србија мора отргнути од руског утицаја и ставити под протекторат Аустрије.

Почетком 1810. године у Француску је, по други пут, отпутовао Раде Вучинић. Очекивало се да ће Наполеон признати независност Србије у границама Сава – Дрина – Лим – Шарган – Јавор – Голија – река Студеница – Копорин – Самоково – Топоница – Тимок – Дунав, а вожда Карађорђа за наследног владара. Од свега тога, са француске стране, Срби су само добијали похвале. Француска је била незаинтересована за догађаје на Балкану.

Турска, једна од сила која је имала своје интересе на Балкану, тежила је да у Србији васпостави стање какво је било пре избијања устанка.

Аустрија је 1810. године и даље задржала неутралан став у српско-турским сукобим, настојећи да Србију придобије дипломатским путем. У дипломатским односима две земље главна питања су била: покровитељство над Србијом, запоседање Београда и постављање аустријског конзула у Београду. Мисија коју је предводио Иван Југовић отпутовала је из Србије за Беч, у марту, а завршила се у мају 1810. године, без резултата.

(Тада је Југовић врбован и придобијен да ради за аустријску обавештајну службу.) Добро обавештена о Карађорђевим активностима, Аустрија је од њега очекивала да се коначно одлучи којој ће се држави обратити за протекторат.

Друго важно питање за Аустрију била је могућност склапања мира између Турске и Србије. Аустрија је посредовала и Порта је пристала да Хуршид-паши, београдском везиру, упути ферман који је од свих аустријских предлога садржао

Поткивачка алатка
(Народни музеј у Аранђеловцу)

само онај у вези са амнестијом. Поразом Хуршид-паше код Варварина, септембра 1810. године, овај ферман изгубио је значај и враћен је у Цариград.

Намера Француске и Аустрије да Србију отргну од утицаја Русије и ставе под аустријски протекторат није одговарала ни тек насталој Српској држави, нити Русији која је настојала да увери устанике у своје покровитељство. Гроф Каменски, командант руских трупа на Дунаву, у јуну 1810. године, упутио је у Србију 4.500 војника.

Они су заједно српским војницима потукли турску војску у више наврата и под командом грофова Цуката и Орурка долазили под зидине Ниша и Видина. Крајем октобра исте године, уз руску војну помоћ, српска војска, под командом Анте Богићевића, однела је и значајну победу код Лознице, на Тичару, принудила босанског везира да се повуче у Травник и тако зауставила турску офанзиву из Босне. Ова победа, по значају и последицама, била је равна победи на Мишару, 1806. године.

Борба са опозицијом

Због наступајуће зиме 1810/1811. године, све ратне операције су обустављене. На српско-турској граници завладао је мир. Настало затишје Карађорђе је искористио како би обновио или изнова изградио утврђење Гургусовац, али и да би се још једном обрачунао са опозицијом, на чијем челу су се налазили Јаков Ненадовић и Милан Обреновић.

На скупштини су се сукобиле две политичке струје, а борба између заступника државне идеје са јаком централном влашћу и нахијске аутономије није завршена уставном реформом 1808, већ је врхунац достигла у време борби код Варварина и Лознице, 1810. године, да би била завршена тек 1811. године. Сепаратизам војвода и команданата из западне Србије, предвођених Јаковом Ненадовићем, био је јачи почетком устанка, а сепаратизам војвода и команданата из источне Србије, предвођених Миленком Стојковићем, био је израженији између те две уставне реформе. Уз Карађорђа и Младена Миловановића стајали су шумадијски команданти и војводе, заједно са Миланом Обреновићем. Кад се и он окренуо против Вожда, опозиција је, имајући руску подршку, знатно ојачала и била је на путу да ограничи Вождову власт. Међутим, опозиција је разбијена упорношћу вожда и Миловановића, чему је знатно допринела смрт Милана Обреновића (1810) и повлачење Јакова Ненадовића. Карађорђе је добро припремио Скупштину на којој је извео уставну реформу, коју су идејно осмислили Младен Миловановић и Михаило Грујовић, а практично Карађорђе, који је крајем децембра 1810. године, сам, а не као до тада у договору са Саветом, сазвао Скупштину.

Скупштина на којој је изведена уставна реформа, јануара 1811. године, била је најрепрезентативнија током целог Устанка. Расправљала је о војним, финансијским и политичким питањима. Опозиција Вожду свела се на три личности – Луку Лазаревића, Вујицу Вулићевића и Милоша Обреновића, пошто се Јаков Ненадовић приклонио Карађорђу, а Петар Добрњац и Миленко Стојковић нису дошли. Вожд је прочитао два говора у Скупштини (нека врста будућих престоних беседа). Први је био посвећен спољним, а други унутрашњим проблемима Србије.

Вожд је истакао питање руског покровитељства, као и питање држања опозиционих старешина према њему. На Вождове беседе Скупштина је одговорила својом адресом. Присутне старешине положиле су заклетву Вожду и Отечеству, обавезавши се да никада неће радити да на положај врховног вожда дође неко други осим Карађорђа и његових потомака. Ниједан државни посао, спољни или унутрашњи, ниједно наименовање војних или цивилних старешина, ниједну смртну казну, Совјет није могао предузимати или решавати без знања Вожда, а старешине без сагласности Вожда и Совјета. Старешине су се посебно заклињале Правитељствујушчем совјету, док су Вожду, осим верности, одавали и „конечну покорност", што је био доказ тријумфа над опозицијом. Карађорђе је положио заклетву и обавезао се да ће одржавати вечни савез са Русима, да ће владати у договору са Совјетом и посредством њега издавати наредбе нижим властима, да неће моћи

Анта Богићевић
(А. Гавриловић, *Знаменити Срби XIX века*, Београд 1997)

изрицати најстроже казне без сагласности Совјета, те и да ниједан чиновник не може обављати дужност, а да претходно не буде постављен од Совјета и потврђен од Вожда. Совјет је потпуно реформисан, основана су попечитељства (министарства) и Велики земаљски суд. Уредбом је именовано само шест чланова овог тела у рангу министара: Младен Миловановић – војни, Миленко Стојковић – спољних послова, Доситеј Обрадовић – просвете, Јаков Ненадовић – унутрашњих послова, Петар Добрњац – правде и Сима Марковић – финансија. Тиме је Совјет постао извршни орган (влада) Вожда и Скупштине. Председник Правитељствујушчег совјета или владе је врховни Вожд, који има право да именује свог заменика („намесник"). Кад Вожд не председава све важније одлуке немају важност без његовог одобрења. Совјетници, односно попечитељи, имали су дужност и да приликом ратне опасности приме „главну команду војске" на одређеном пограничном сектору.

За чисто судске послове установљен је Велики земаљски или Народни суд, коме је председавао попечитељ правосуђа. Овим је судство одељено од управне власти. Народна скупштина усвојила је и дипломе о именовању нахијских војвода и градских команданата. Постављене су и тзв. титуларне војводе за читав низ оближњих нахија у Турској. Војводе су потчињене Совјету и Вожду, а, у време ратовања, и командантима које поставља Карађорђе. Државни апарат се издржавао на више начина: примањем плате из народне касе, од закупа ђумрука и скела, делом од народног кулука на старешинским имањима. Старешине су дуго узимале и део из ратног плена, а у првим годинама устанка су присвајале и конфисковане некретнине избеглих Турака (миљкове).

Карађорђе је био на врхунцу своје власти: проглашен је за поглавара Србије и главнокомандујућег устаничке војске чиме је он сву власт скоцентрисао у својим рукама. Војводе Миленко Стојковић и Петар Добрњац нису прихватили министарске положаје, због чега су прогнани из земље. Расцеп међу старешинама ослабио је и политичку и војну снагу Србије.

Графика Анастаса Јовановића, *Доситеј Обрадовић, филозоф и списатељ*
(Народна библиотека Србије)

Србија и Балкан 1811. године

Године 1810, српска војска водила је неколико тешких одбрамбених борби, неколико мањих и две велике битке које су завршене сломом турске офанзиве на Србију. У томе су им помогле руске трупе под командом грофова Цуката и Орурка које су прешле Дунав и дејствовале заједно са устаничким војницима. Јаке руске снаге и даље су се налазиле на Дунаву.

Са престанком зиме, 1811. године, обновљени су немири на граници Србије, посебно у источној Србији, око Тимока, Видина и Куле, затим око Ниша. На Грамади, код Алексинца, су удружене српско-руске снаге потукле Нишког Хуршид-пашу. Борбе су вођене и на југоисточном и дринском фронту (Стари Влах и новопазарски пашалук). Српску војску предводиле су „титуларне" војводе и локални кнезови.

Половином године, генерал Кутузов, који је након смрти грофа Каменског дошао на место команданта руске војске на Дунаву, потукао је турску војску код Рушчука. Борбе су обновљене крајем августа. Карађорђе је најпре кренуо ка Видину, како би се српске трупе спојиле са руским, под конандом генерала Заса, али су га претње из Босне приморале да већи део снага пребаци на Дрину. У октобру 1811. године, Кутузов је још једном победио турску војску у Бугарској, а потом и на левој обали Дунава. Без изгледа на било какав успех, турски војници су се предали Русима. Српска војска се успешно борила и на Дрини где су границу чували поп Лука Лазаревић, прота Матеја Ненадовић и Милош Обреновић. Сукоби око Сокограда нису никада престајали, јер су Турци из Босне често упадали у околна села. Босански везир, Сулејман-паша Скопљак, у септембру 1811. године са војском је поново прешао Дрину и продро до Соколских планина и кренуо ка реци Пецкој. Прота Матеја Ненадовић сачекао је Турке недалеко од реке Јадар, пресрео и натерао их да се врате натраг. После неколико покушаја да се пробије уз Дрину, Сулејман-паша се повукао и вратио на леву обалу Дрине, у Босну. Стојан Чупић, поп Лука Лазаревић и Живко Дабић, истовремено су потукли војску Али-паше Видајића у Мачви. У октобру месецу Хуршид-паша је покренуо турску војску против устаника, али је на Грамади код Алексинца доживео неспех. Крајем године и Нумад-паша пешки кренуо је против устаника.

У ишчекивању Наполеоновог напада, Русија је одлучила да из офанзиве пређе у дефанзиву на дунавском ратишту. У том циљу започели су преговори о миру. Карађорђа је плашила руска спремност да се задовољи Молдавијом, Влашком и Бесарабијом и непрестано је сумњао у њихове искрене намере да се српско питање реши повољно по Србе.

Букурешки мир, 1812. године

Европске прилике измениле су ситуацију на Балкану. Наполеон је још крајем 1811. године почео да концентрише француске снаге у Пољској, на граници према Русији. Како би избегла борбу на два фронта, Русија је била приморана да са Портом започне преговоре о закључењу мира. Потучена од руско-српске војске у неколико битака током 1811. године и упућена у збивања у Европи, Порта је настојала да могућим уговором извуче што повољније услове мира за себе. Политички и привредни интереси Франциске утицали су на Наполеонов однос према Србији.

Преговори између Руса и Турака започели су 19. октобра 1811. године, настављени су у јануару, а завршени 28. маја 1812. године, закључењем Букурешког мира.

Преговорима који су започели 19. октобра 1811. године, после руских успеха на Балкану, показало се да Србији не прети опасност само у рату. Сплетом међународних односа Србија је доспела у последњу кризу коју није пребродила. Српска депутација (Јаков Ненадовић, Сима Марковић и Михаило Грујовић), отпутовала је за Петроград, где ју је примио руски цар, и у земљу се вратила управо у време потписивања Букурешког мира. Депутати су се у земљу вратили преко Букурешта, не сазнавши да је уговор потписан.

Русија је, још на првим прелиминарним преговима у Ђурђеву, октобра 1811. године, настојала да за Србију обезбеди самосталност, али је под притиском турских преговарача морала да попушта. Увидевши да потпуну самосталност за Србију неће моћи да постигне, Русија је од таквих захтева одустала.

Почетком 1812. године Наполеон је потписао савез против Русије, најпре са Пруском, 24. фебруара, потом и са Аустријом, 14. марта. Савезници су војску прикупљали на руско-пољској граници, а преговори о миру између цара Александра и Ахмет-паше, прекинути у децембру претходне, настављени су у јануару 1812. године.

Захтев руског генерала Кутузова да се у његовој пратњи нађе сто добрих српских ратника коњаника које би сам издржавао, Карађорђе је примио као велику част, али је наишао на велики отпор у народу када је спроводио регрутацију. Једна од побуна избила је у селу Гарашима. У побуни је учествовало око пет стотина људи, а на челу побуне био је капетан Милутин Савић Гарашанин. Гневни због ове мобилизације, Гарашани су спалили општинска сена. Карађорђе је савладао побуну, а побуњенике казнио. Капетану Савићу, који се био одметнуо у планине, спалио је кућу, а породицу преселио у Београд. Касније су се измирили, а Савић се са породицом вратио у Гараше.

Уговор о миру између Русије и Турске потписан је 28. маја 1812. године, управо пред Наполеонов напад на Русију. Одредбама мира утврђена је граница између два царства, тако да је Русији припала Бесарабија, а под турском управом су остале Влашка и Молдавија. Гранична линија је ишла реком Прут, од њеног уласка у Молдавију до ушћа у Дунав, затим Дунавом и рукавцем Килија. Остале границе (у Азији), установљене су као и пре рата. Од шеснаест тачака и два члана тајног додатка, питања односа Србије и Турске регулисала је једна, осма тачка Букурешког мировног уговора. Њом је била предвиђена општа амнестија за српске устанике и права која су уживали њени поданици на Архипелашким, Јонским, острвима: да сами управљају унутрашњим пословима земље и да сами прикупљају новац од умерених пореза. Међутим, устаници нису могли да пристану на одредбу која је предвиђала предавање старих утврђења и крупног наоружања у турске руке, рушење новоподигнутих утврђења.

Карађорђе се недуго потом обратио адмиралу Чичагову, новом команданту руске Дунавске армије, молећи га за помоћ. Чичагов је у писму Карађорђу јула 1812. године објаснио промену политичких прилика у Европи: „(...) Никада нисам сумњао у Ваше поверење и покровитељство сверуског императора и у спремност да се уједините с нама против заједничког непријатеља. Али сада Турци нису непријатељи наши. Политичке прилике су се промениле. Безгранично Наполеоново частољубље и слабост већег дела европских народа извршили су ову промену (...) Ради тога је убрзано закључење мира са Портом, који сада треба да се оствари. Овим миром Ви сте стекли предности. Сада Вам предстоји да их искористите ...“.

Војно-политичка ситуација у којој се нашла Србија после потписивања Букурешког уговора била је веома тешка. Почетак рата против Француске приморао је Русију да пажњу обрати на западни фронт препуштајући Балкан Турској царевини, чији је први задатак био да умири побуњену Србију.

Током преговора турска страна је посебну пажњу обратила на српску аутономију и српске градове, посебно Београд, и по том питању вршила највећи притисак на руске преговараче. За ова питања договорено је да ће она бити решавана „из осећања саучешћа према Србима“ и да ће Висока Порта „Србима на њихову молбу“ дати повластице које уживају њени поданици на острвима Архипелага. Повлачењем Русије из балканских питања, Порта је добила слободу да својевољно тумачи права гарантована Руско-турским мировним уговором у Букурешту. Другим речима, Турска је добила право да поново окупира Србију.

И поред свега, Турски султан није био задовољан одредбама мира. У том моменту изгледало је као да обе потписнице верификују овај мир само као прелазно решење до неке боље прилике или ситуације, када ће проблеме моћи коначно да реше. И сама ратификација је одлагана – султан Махмут II је потписао уговор 15. јуна, а цар Александар 14. јула 1812. године. Потписивање мира није одговарало ни Француској и Аустрији: прво, што је преко Бесарабије Русија имала излаз на Дунав, и друго што је рат уопште завршен. Обе земље су настојале да султана Махмуда одговоре од ратификације Букурешког уговора.

О осмој тачки Букурешког уговора руски представници нису говорили српским старешинама, али су се за то побринуле турске

паше - босански везир је обавестио пограничне команданте, проту Матеју и попа Луку. Руски представници су настојали да очувају добре односе са Србима. Адмирал Чичагов, који је заменио Кутузова на месту команданта руске армије на Дунаву, правио је планове о јадранској експедицији и борби против Наполеона у Далмацији. Султанова ратификација уговора променила је адмиралове планове и он је морао да одустане од експедиције, али је генерал-мајор Орурк са одредом руске војске стигао у Србију како би обучавао српске борце. На захтев Чичагова, Карађорђе је обећао да ће за поход на Далмацију спремити војску од петнаест хиљада војника које ће сам предводити. Међутим, ситуација на главном ратишту са Француском приморала је Русе да из Влашке и Србије повуку сву своју војску.

Информације о садржају осме тачке мировног уговора, одустајање од похода на Далмацију и повлачење руске војске из Молдавије, Влашке и Србије променило је положај Србије која је морала да се врати преговорима са Портом које је предвиђао уговор потписан у Букурешту.

У мају, 1812. године, Хуршид-паша је писао Карођорђу и предочио му садржај осме тачке Букурешког мира и позвао га да преда градове са свим наоружањем и да плати данак за протеклих десет година. То је узнемирило устанике. Карађорђе се обратио Чичагову, али је међународна политичка ситуација била у многоме измењена у односу на време пре потписивања уговора. Чичаговљев одговор Карађорђу није могао да умири устанике.

За садржај 8. тачке мировног уговора устаници су сазнали од руског изасланика, генерала Марка Ивелића (Србина из Боке Которске), који је овај члан прочитао на проширеној Скупштини одржаној 15. августа 1812. године, у манастиру Врањевшници, уверавајући присутне о непромењеној царевој милости према српском народу. У присуству великог броја великаша, Скупштина је одлучила да се испоштује одлука руског цара и одредила депутате за преговоре са Турцима. Друга депутација која је преговарала са Челеби-ефендијом у Нишу је, у име устаника, захтевала да се српска управа задржи на свим територијама где се налазе српске страже, да султан ферманом призна Карађорђа „за кнеза или бега од Србије“, а Правитељствујући совјет за врховно управно и судско тело, а да Срби данак плаћају одсеком, да у Београду борави један турски великодостојник (мухасил) са мањим бројем турске војске. Челеби-ефендија је одбио српске захтеве инсистирајући на рестаурацији турских права каква су у Србији постојала пре избијања Устанка.

Средином августа 1812. године и руске трупе су напустиле Србију. Срби су се нашли у дилеми: потпуна капитулација или наставак борби против Турске царевине са слабим изгледима на успех. На Народној скупштини у Крагујевцу која је одржана на Мали Божић, 1813. године, сви су били за рат, а Хајдук Вељко је довикнуо: „Ја волим главу дати него Неготин!” Тако је Скупштина донела одлуку да се отпочне са припрема за рат.

Још једном, трећи пут, депутати су разговарали са Челеби-ефендијом о осмој тачки Букурешког мировног уговора, овај пут у Софији, маја 1813. године. Премда су српски захтеви били знатно ублажени, Челеби-ефендија је остао при ранијем захтеву – потпуна рестаурација турске власти у Србији. Порта је најпре настојала да мирним путем приволи устанике да прихвате све одредбе мира потписаног у Букурешту, али су сви преговори пропали, јер ни једна страна није одустајала од својих захтева. Пропао је и покушај Порте да подмити Карађорђа куповином имања у Аустрији.

За нове сукобе припремале су се обе стране. Карађорђе, који је 1813. године обновио звање главнокомандујућег фронта, извршио је распоред српске војске. За главнокомандујуће је поставио: Луку Лазаревића, од Саве до Лознице, Проту Матеју, од Лознице до Раче, Милоша Обреновића, од Раче до реке Моравице, Антонија Пљакића, од Моравице до Крушевца, Илију Барјактаревића, од Крушевца до Зајечара и Хајдук Вељка, од Зајечара до Дунава. Иза борбене линије, за одбрану границе на Дрини, поставио је Симу Марковића, а Младена Миловановића за главнокомандујућег против Румелије. Резерву, којом је он командовао, сместио је у Јагодину и Тополу, где се и он налазио. У 32 погранична утврђења и шанца и у резерви било је око 53.500 бораца са укупно 188 топова.

Турска, која се ослободила притиска Русије, на Балкан је упутила три велике армије. Команду над њима имали су велики везир Хуршид-паша из Ниша, који је кренуо из правца Ниша, Ахмет-паша из Видина и Али-паша из Босне.

Устаници су очекивали да ће Наполеонов пораз код Бородина, 7. септембра 1812. године, бити прилика да Русија одлучније интервенише код Порте како би се обуставиле ратне операције против Србије. Међутим, српски покушаји да се договоре са Портом нису дали резултата, јер су турски заповедници инсистирали на поштовању одредби Букурешког мира и рестаурацији свих ранијих турских права.

Неслагање са војводама у вези са ратним планом Карађорђе је тешко поднео. Већ нарушеног здравља, повукао се најпре у манастир Јошаницу, а потом је кренуо ка Тополи. Свестан свога стања, врховну власт је пренео на свог секретара Јанићија Ђурића.

Лука Лазаревић
(А. Гавриловић, *Знаменити срби XIX века*, Београд 1997)

МИР У БУКУРЕШТУ, 16/28. маја 1812. године

8. тачка Букурешког мировног уговора:

„Премда се по члану IV прелиминара не ваља сумњати да се Висока Порта, по својим основама, према Србима, као према народу одавно њој подложном и платежном, благо и великодушно поступати, опет се је, сматрајући на то што су исти Срби у овом последњем рату учествовали, за справедљиво нашло, да су у смотрењу њихове безбедности учине свечани уговори. По томе Висока Порта даје Србима савршену (pleine et entiere) амнестију, и по томе не може њихово спокојство (repos) ни на који начин нарушено бити због прошлих догађаја.

Тврдиње које су Срби у својој земљи поводом рата поградили, а нису преограђене биле, уколико за будућност нису од потребе, биће порушене и поравњене, а Висока Порта ће, као и пређе, већ постојавше тврдиње, замкове и остала тврда места у своју владу преузети, иста артилеријом, муницијом и осталим војеним припремама снабдети и, како сама за добро нађе, гарнизоном испунити. Ну да ти гарнизони не би према Србима никаквих неправедних угњетавања чинили, Висока ће Порта, из осећања саучешћа према Србима, у намештању ових гарнизона показати умереност колико год то буде потребно на народну сигурност (la Sublime Porte, dans sa compassion pour les Serbes, se montrera modérée dans létabilissement de ces garnisons autant que l`exigera la sécurite du peuple).

Осим тога Висока Порта ће Србима, на њихову молбу, дати оне исте користи које имају остали њени поданици у острвима Архипелага и у другим пределима (les memes avantages dont jouissent ses autres sujets dans les iles del Archipele st dans dautres contrées). На послетку ће Висока Порта Србима посведочити своју великодушностостављајући њима самима управу њихових унутрашњих послаова, налажући им само умерен данак, који ће примати из њихових руку непосредно, и споразумевши се с народом српским о наредбама за овај посао потребним (Enfin la S. Porte prouvera sa magnanimité aux Serbes en leur laissant a eux-memes l`administration de leurs affaire interieures et en ne leur demandant que des impots modérés qu`elle percevra immédiatement de leurs mains, et en prenant, d`accord avec la nation serbe, les arrangements nécessaires a cet effet)“

(Д. Микавица и др, *Знаменита документа за историју српског народа 1538-1918*, Филозофски факултет, Одсек за историју, Нови Сад 2007, 206-207.)

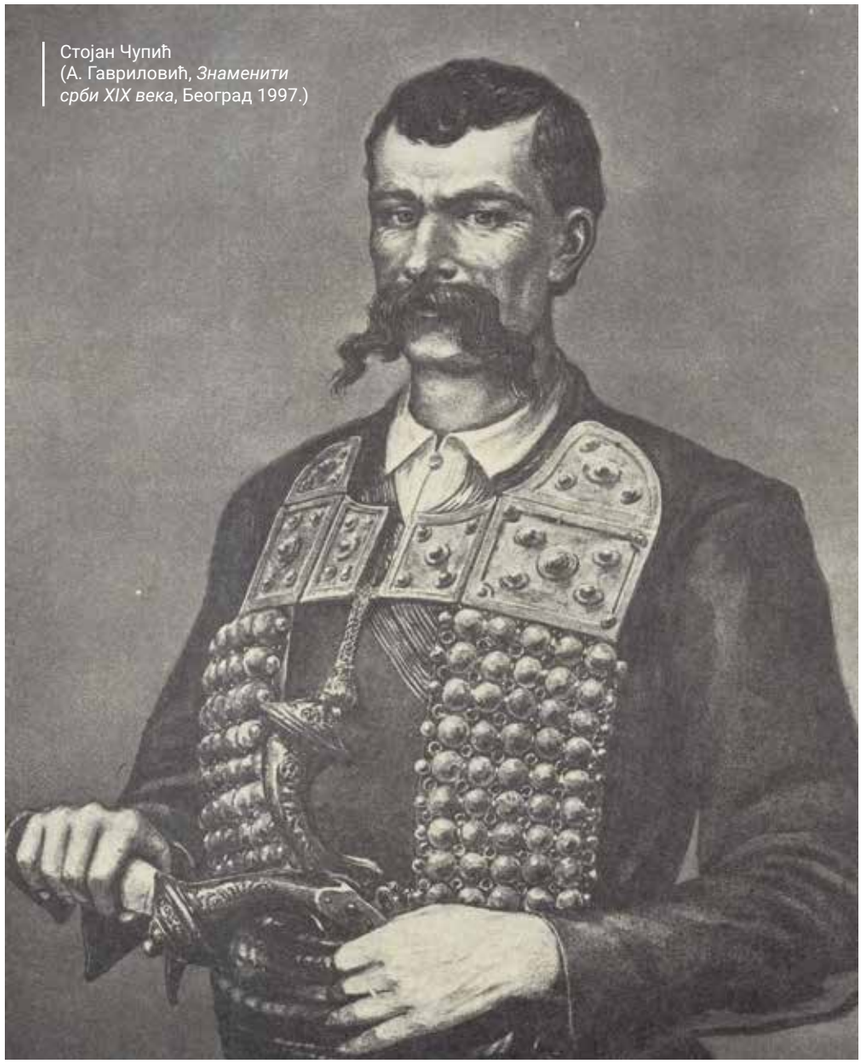

Стојан Чупић
(А. Гавриловић, *Знаменити срби XIX века*, Београд 1997.)

Тан Мор, *Убиство Карађорђа*
(Народни музеј, Београд)

4. Пропаст устанка

Крајем јула 1813. године, започела је турска војна на Србију. Турска војска снажно је надирала из три правца: од Видина, преко Дрине и са југа, преко Делиграда. Најјачи напад био је на североисточном фронту, где је, бранећи Неготин, храбро погинуо Хајдук Вељко Петровић. Браниоци су напустили своје шанчеве и повукли се у Пореч. У турске руке убрзо су пали Кладово, Брза Паланка, Текија, Пореч, чиме је пут ка Смедереву и Морави био је отворен за продор турске војске.

У време ових борби Карађорђе је, болестан, боравио у Тополи. Његово одсуство осећало се на свим фронтовима. Страх од турских злодела се ширио Србијом. Бројчана надмоћност турске војске и велики број српских дезертера паралисали су одбрану.

Турски напад са југа, од Ниша, предводио је Мехмед Бахрем-паша. Код Мозгова је дошло до одлучујуће битке у којој је изгинуло много Срба, а међу њима и бројне српске војводе. Прегруписавање српских снага није спречило Мехмед Бахрем-пашу да заобиђе Делиград, долином Мораве допре до

С. Тодоровић, *Хајдук Вељко на топу*
(Историјски музеј Србије)

Младен Јосић, *Бој на Равњу*,
(Историјски музеј Србије)

Пожаревца и своју војску споји са трупама које су у Србију надирале из правца Видина. Тиме је Турска покорила читаву Источну Србију до Велике Мораве.

Уследио је и напад преко Дрине, из Босне. Продор турске војске којом је командовао Сулејман-паша Скопљак, у почетку је успешно заустављао Лука Лазаревић, али су Турци успели да пређу Дрину и опколе Лешницу. Освојивши је, охрабрени Турци су кренули на Лозницу, коју је бранио Петар Николајевић – Молер. После седмодневне храбре одбране и Лозница је пала у турске руке.

Крајем августа 1813. године, на дринском ратишту се појавио Карађорђе. Његово присуство охрабрило је браниоце. Новим прегруписавањем Карађорђе је послао Милоша Обреновића да на шанцу код Равња спречи продор Турака у Србију реком Савом.

Одлучујућа битка између турске и српске војске одиграла се код Засавице, на Равњу, коју су поред Милоша Обреновића бранили и Прота Матеја Ненадовић, Стојан Чупић и Зека Буљубаша. После двадесет дана жестоких борби, када су турски војници почели да се рукама веру уз шанац, увидевши узалудност пружања ма каквог отпора, Срби су успели да побегну низ Саву. Засавицу су Турци освојили 17. септембра 1813. године.

Предвиђајући ове догађаје, Карађорђе је још у пролеће те године разговарао са Недобом о могућности да се са породицом пресели у Русију. На његове захтеве за пресељене нису одговорили ни руски цар нити аустријски цар.

Карађорђе је стигао у Београд 29. септембра. Стање у Београду је било критично. Маса народа прелазила је неорганизовано Саву бежећи у суседну Аустријску царевину. На обалама Саве и Дунава била је цела Србија. Из Србије је тада избегло око 130-140.000 људи. Архимандрит Мелентије Никшић је у Контумац пребацио ћивот Светог Краља, а за прелазак реке били су спремни и Недоба и митрополит Леонтије, који су наговорали и Карађорђа да крене са њима. Пре напуштања земље, Карађорђе је још једном отишао на ратиште на Морави, где је затекао деморалисану српску војску и преплашен народ. Сазнавши да су Турци пробили фронт на Морави, Карађорђе се вратио у Београд и сутрадан, 3. октобра 1813. године, са породицом, Неодбом и Леонтијем, пребегао у Земун. Султанова војска, са везиром Бахрем-пашом, ушла је у празан Београд два дана касније. Једино су браоници Делиграда одолевали турским нападима још неко време. Велики везир, Хуршид-паша, ушао је у Србију тек после пада Делиграда. Славље у Цариграду је трајало три дана.

Вест о Карађорђевом одласку из земље разочарала је Србе. Од свих војвода и народних старешина у земљи је остао Милош Обреновић са уским кругом својих сарадника (Лазар Мутап, Милић Дринчић, Арсеније Лома), који су имали храбрости да се суоче са свим што је наредне године задесило народ. Прелазак мноштва народа и готово свих виђенијих људи преко Саве у суседну Аустрију значио је крај српске самосталности. После непуних десет година Турци су поново постали господари, а српски народ обесправљена раја.

Обновљена турска власт

Приликом повлачења српска војска је побила последње Турке у Смедереву и Београду. Затекавши такво стање у овим градовима, турске трупе су одмах кренуле у одмазду. Настрадало је становништво Гроцке, а онда се ужас из пограничних подручја пренео у Шумадију. Све до краја 1813. године у Србији је владало безакоње: гореле су српске куће, становништво је убијано или продавано као робље у Анадолији, Александрији... Жене су одвођене у хареме, а мушкарци на рад у Турској. Иза себе, Турци су остављали пустош. Земљом је завладао страх.

Дванаест дана касније у Србији је за везира постављен Сулејман-паша Скопљак. Порта је прогласила амнестију и позвала избеглице да се врате у земљу. Међутим, та амнестија није важила и за српске старешине и Вожда. Привредни и економски разлози, као и пораз Наполеонове војске од стране Русије, приморали су Порту да нареди поштовање осме тачке Букурешког уговора, али на кратко.

Након успостављања реда Србија је била девастирана и ненасељена, земља необрађена... Тежак живот у Аустрији нагнао је део српских избеглица да прихвати позив спахија и врати се у Србију. Али су, већ почетком 1814. године Сулејман-пашине трупе почеле да крстаре Србијом ради прикупљања оружја од народа и хватања хајдука. Иза ових, крили су се стварни разлози боравка турске војске у српским селима - прикупљање плена и пашина жеља да се освети и разрачуна са виђенијим Србима. Војници су тако долазили до наоружања истакнутијих појединаца, као и накита и одеће... Истовремено паша је обновио све порезе и дажбине које су Срби плаћали пре подизања устанка и увео нову обавезу раје: кулук за обнављање Београдске тврђаве. Списак невоља које су задесиле народ употпуњују глад и епидемија куге која се ширила Београдским пашалуком.

Обновљена турска власт у Србији, 1814. године, оличена у везиру Сулејман-паши Скопљаку, у свему је подсећала на дахијску власт у Србији пре подизања устанка. Враћање и увећање свих пореза, чије су сакупљање надгледали посебни пашини комесари, уз пратњу великог броја наоружаних људи, сурово прикупљање нахијског прореза за издржавање нахијских „нефера“, војника добровољаца под најмом, који је износио три гроша по пореској глави, харање српских села, гушење сваког покушаја раје да поправи свој положај, изазвали су нову побуну народа. Организовање нове побуне у народу припремали су поново виђенији Србији, а разговори и договори су вођени тајно, далеко од турских доушника, овога пута у селу Рудовцима, у пивници и кући попа Ранка Митровића, да би се на Цвети, 1815. године, испред гомиле народа, појавио Милош Обреновић, један од Карађорђевих војвода из времена Првог српског устанка, са речима: „Ево мене, а ево вам рата са Турцима“.

Тиме је настављена борба српског народа за националну еманципацију и стварање нове, нововековне српске државе.

Слободан Кајтез, *Кнез Милош*
(Музеј рудничко-таковског краја)

Карађорђеве последње године

Напустивши Београд, Карађорђе је најпре, заједно са руским представником Недобом, боравио у земунском Контумацу, али је појава београдских Турака приморала аустријске власти да га преместе у манастир Фенек. У Фенеку су се тада нашли и Младен Миловановић, Јаков Ненадовић, Сима Марковић, Лука Лазаревић, Петар Јокић и многи други виђенији Срби.

Одлазак из земље Карађорђе је касније сматрао великом грешком и веома тешко поднео. Психички растројен и неодлучан није могао да се одлучи да ли да прихвати аустријски позив и да остане у Аустрији или Недобин, те да отпутује за Русију. Када је коначно одлучио да крене за Русију, аустријске власти су избегавале да му издају пасош.

Из манастира Фенека, Карађорђе је премештем у Петроварадин, где је био далеко до турских власти које су инсистирале на његовом изручењу. Ноћу, 23/24. октобра, најпре Миловановић, Ненадовић, Марковић и Лазревић, а потом и Карађорђе, премештени су у Голубинце, а почетком новембра у горњи део Петроварадинске тврђаве. Пре одласка за Штајерску, интерниране старешине су успеле да се састану и пошаљу још једно писмо руском цару. Након тога, аустријске власти су их пребациле на нова одредишта, али тако да се више нису могли састајати. Као разлог за интернацију српских старешина ратни савет је наводио турски захтев за екстрадицију, али стварни разлог био је страх аустријских власти од утицаја српских старешина како на српске емигранте, којих је у Срему и Банату било близу 100.000, тако и на аустријске Србе.

Новац и драгоцености које су старешине донеле са собом, аустријске власти су ставиле под секвестар како би од тих средстава подмирили штету коју су аустријски трговци претрпели због устанка. Из истог секвестара требало је да се наплате и трошкови транспорта Карађорђа и осталих старешина до нових одредишта у Штајерској и Корушкој.

Карађорђе је, са сином Алексом, Петроварадин напустио 23. јануара, а у Грац стигао 4. фебруара 1814. године. Најпре је смештен у гостионици „Код града Трста“, али је на лични захтев премештен у један приватан стан. Ни он, а ни остале старешине нису били задовољни својим положајем у Аустрији. Имовина им је одузета, додељена средства недовољна за живот... Карађорђе је тражио од аустријских власти да му врате његову имовину или определе већа средства за издржавање. Тражио је и да га споје са породицом о којој није имао никаквих информација.

Смештен у Штајерској, Карађорђе је био далеко од Србије и од српског народа. Његово инсистирање да се пресели у Русију још више га је удаљавало од народа и доводило у питање и његову титулу „вожда“. Као могући предводници народа у новој борби српског народа за државну самосталност, односно нову револуцију, помињао се Мелентије Никшић, али још више Милош Обреновић, који је имао храбрости да остане у Србији и преда се Турцима, 1813. године. Он је, у октобру 1813, постављен за обор-кнеза Рудничке, а наредне године за баш-кнеза Крагујевачке, Рудничке и Чачанске нахије. Број Карађорђевих противника нагло је растао: Мелентије Никшић (који је одбио да Карађорђу врати 4.000 дуката које му је овај поверио на чување), Молер, Цукић, па чак и Прота Матеја, одан Карађорђу до самог краја устанка, по преласку у Аустрију пришао је његовим противницима, који су га оптуживали за слом устанка.

Управо у време Наполеоновог пада и рада Бечког конгреса, крајем августа 1814. године, Карађорђе је напустио Грац и преко Загреба, Петроварадина и Сремских Карловаца кренуо пут Хотина. Његов боравак у Срему узбудио је духове у Србији, турског везира и српске војводе. Сремске Карловце напустио је 29. септембра, а у Хотин на Дњестру стигао 7. новембра 1814. године. После Карађорђа и друге старешине добиле су пасоше: Младен Миловановић, Јаков Ненадовић, Јанићије Ђурић и други, укупно њих седам стотина четрдесет девет, како би могле да отпутују за Русију.

Далеко од домовине, емигранти су у Русији, били далеко и од свих збивања у земљи, док су емигранти који су остали у Аустрији и даље били повезани са устаницима у Србији.

Карађорђе и народне старешине из времена устанка нису дуго остали у Бесарабији. У складу са турским и аустријским захтевима да се они удаље од граничног подручја понуђено им је да се преселе у Новоруски крај са две могућности - да се населе као војници или као колонисти. Надајући се повратку у Србију нико од емиграната није пристајао да напусти Бесарабију.

Од Карађорђевог напуштања Аустрије до лета 1815. године, када је српским избеглицама понуђено да се преселе у Новорусију, у Србији су се догодиле две побуне против турске власти – Хаџи-Проданова буна (1814) и Други српски устанак (1815). Избор Милоша Обреновића за вођу Другог српског устанка у Такову, додатно је комликовао Карађорђев положај. Увиђајући да му је Карађорђе већи ривал него Петар Молер, Павле Цукић или прота Матеја Ненадовић, Милош Обреновић је преко Мелентија Никшића настојао да спречи Карађорђев повратак у земљу.

Хаџи-Продан Глигоријевић
(К. Ненадовић, Живот и дела великог Ђорђа Петровића Карађорђа, Београд 1903)

Боравак руског краља Александра на преговорима у Паризу, након победе над Наполеоном, искористили су и Милош и Карађорђе.

Подстакнут позивом проте Матеје Ненадовића да се врати у земљу и помогне српском народу, Карађорђе је послао цару своју депутацију. Исто је урадио и Милиош Обреновић, али су обе депутације добиле исти одговор: очувати мир са Турском и сачекати боље време за решавање српског питања. Карађорђе је послао у Србију свог кума Вујицу Вулићевића како би обавестио Милоша Обреновића о сакривеним кумбарама и дукатима. Уместо сарадње међу кумовима се зачела потајна борба. Положај Срба у Русији погоршао се 1816. године. Карађорђе и Милош су поново послали своје депутације цару настојећи да задобију његову подршку. Под Милошевим притиском, Вујица је морао да напусти Карађорђев и пређе у табор Обреновића.

Тек у новембру 1816. године, руски цар је примио Карађорђа, али о њиховом разговору се не зна готово ништа. Карађорђе није тада напустио Петроград. Други пут је позван на аудијенцију 12. јануара 1817. године, а пет дана касније, незадовољан постигнутим, напустио је престоницу и вратио се у Хотин.

Град Хотин био је центар панхеленског покрета хетериста, чија је идеја била подизање једног општебалканског устанка. Пошто за свој план нису успели да придобију кнеза Милоша, хетеристи су се окренули Карађорђу. Прогањан жалом што је 1813. године напустио Србију, Карађорђе је решио да прихвати њихову понуду, врати се у земљу и откупи своје грехе. Пут Србије кренуо је сам, без синхронизације акција са грчким хетеристима и без подршке руске владе нити спске емиграције.

У емиграцији је формирано јако опозиционо језгро Карађорђу које су чинили: Јаков Ненадовић, Лука Лазаревић, Петар Добрњац, Миленко Стојковић, Јаниђије Ђурић... који су кнеза Милоша Обреновића обавештавали о Карађорђевом кретању.

Током 1817. године кнез Милош се, потајно, већ био ослободио већине противника (Петар Николајевић Молер, Мелентије Никшић, Сима Марковић, Павле Цукић) и припремао за Карађорђев долазак у Србију. О томе га је први обавестио Петар Добрњац, који Карађорђу није могао да опрости своје прогонство 1811. године.

Карађорђе је тајно напустио Хотин почетком јуна 1817. године. На реци Прут сачекао га је капетан Јоргаћ и довео га у Јаши (Молдавија). Уз помоћ хетериста Карађорђе је, преко Буковине и Трансилваније, Баната, стигао у Србију 10. јула 1817. године. Даље, преко Голупца и Пожаревца дошао је до Мораве и Орашја одакле је позвао свога кума Вујицу, који га је сместио у место Радовање, у једну колибу на трлу Драгића Војкића. Вујици је причао да је у Србију дошао по заповести руског цара, како би подигао устанак и тражио од њега да о томе обавести кнеза Милоша и позове га на договор. Милош, кога су Турци већ планирали да уклоне, није намеравао да се одазове Карађервом позиву, већ је у Београду окупио кнезове који су једногласно донели одлуку да се вожд Првог устанка погуби. Одлука о томе пренета је Вујици Вулићевићу: „Ако се глава Карађорђева сад у Београд не донесе, то нека знате да ће и моја и ваша изгубљена бити, и целог народа пропаст ће следовати“. Вулићевић се нашао између три моћна господара, Милоша и Карађорђа, са једне стране и Марашли Али-паше са друге стране.

У раним јутарњим сатима, 25. јула 1817. године, Карађорђа је убио Вујичин момак, Никола Новаковић, чијег је брата у Првом српском устанку Вожд погубио. Убијен је и Наум, Карађорђев момак – Карађорђе секиром, а Наум из пушке.

„...Раније сам известио да је из Русије дошао по злу чувени Кара-Ђорђе и да је неочекивано и без страха прешао на ову страну. Као што је раније било јављено, ма да није недостајало ни једно од троструког зла, пошто му је допуштењем хваљеног и узвишеног Бога удешена казна, у очекивању наређења и заповести како ће бити донесено узвишено решење на моја врло понизна писма, сад је кратким писмом ваше узвишености, које срећу распростире, дато допуштење за погубљење поменутог. Да ће се појавити један други Милош, није тешко претпоставити. Поменути с једне стране, Кара-Ђорђе с једне, њихова сва хвалисања ослањала су се на Русију, која им је постала њихово упориште. Није далеко од помисли да би погубљење Милошево било давање повода Русији. За случај да му се приреди казна, ја сам известио да Срби нису задовољни са њим и да га мрзе. Ма да од њих не би било немогуће добити њихову колективну тужбу против њега, али Русији се неће моћи дати у томе случају одговор...

...У случају каквог непријатељског покушаја од стране Русије, ако би се приступило извршењу поменутог Милошевог погубљења, ни мислити није да би се на тај начин добила народна петиција против њега, не само то, него је вероватно да би се у том случајуи побунили. Од сад се не зна ни то да ли ће или неће (Милош) више долазити мојој маленкости...“

Г. Елезовић, Ко је издао наређење да се погуби Карађорђе?, - Два турска документа сачувана у Народној библиотеци, *Политика*, 25. децембра 1935.

Карађорђева глава однета је у Београд, а тело је, пошто је извршио опело, поп Вучко из Аџибеговца сахранио заједно са Наумовим испод једног бреста.

Карађорђева глава, одрана и напуњена памуком, предата је Марашли Али-паши 27. јула 1817. године, а он ју је послао даље, у Цариград. Карађорђева глава (без образине сахрањена је недалеко од Саборне цркве у Београду, два дана касније.

Тако се сукоб двојице господара завршио Карађорђевом смрћу, која је снажно одјекнула како Београдским пашалуком тако и ван њега. Сукоб је био последица различитих погледа на процес ослобођења, стицања и утврђивање аутономије. Од оптужби да је убица, крволок, турски слуга и тиранин, кнез Милош се правдао потребом очувања тешко стеченог мира са Турцима, и насупрот оптужбама истицао државне интересе и благостање народа. Како би себе оправдао, кнез Милош је за Карађорђеву смрт окривио Вујицу Вулићевића.

Карађорђево убиство изазвало је династички рат који је трајао скоро читав један век.

Кнез Милош је, по савету Михаила Германа, од српских кнезова изнудио бланко потписе и печате, а онда их послао Герману у Букурешт. Од тог листа са потписима и печатима српских кнезова начињен је документ о Карађорђевом

бекству из Бесарабије и „о лишенију јего живота“, који је послат руском посланику у Цариграду, Строганову. На Митровској скупштини, 1817. године, Милош је проглашен за наследног кнеза Србије.

Карађорђеви остаци су 1819. године, на захтев кнегиње Љубице, из Радовања пренети у Тополу, на Опленац и сахрањени у тополској цркви. Годину дана касније пренета је и његова глава из Београда и сахрањена са телом. Године 1930. земни остаци Карађорђа Петровића пренети су у Опленачки маузолеј.

У знак покајања, Карађорђев кум Вујица Вулићевић је недалеко од Радовања, 1818. године, подигао цркву брвнару коју је народ назвао Покајница.

Фишеклија
НМАР, Инв. Бр.
И-770

Први српски устанак и његов значај

Почетком XIX века створили су се услови за сазревање националне свести Срба, њихове потребе за ослобођењем од вишевековне турске власти и стварање самосталне српске државе. Први српски устанак изазвао је велике социјалне, економске и културне промене у Србији првих деценија XIX век.

Први српски устанак је био део „Српске револуције“ која је трајала све до 1835. године, и имала два периода. Први, ратни период револуције (1804-1815) обележила су три значајна догађаја: Први устанак (1804-1813), Хаџи-Проданова буна (1814) и Други српски устанак (1815). Други, мирнодопски период револуције (1815-1835) који обухвата владавину кнеза Милоша Обреновића, јесте време слабљења турске власти у Србији и завршава се доношењем првог, Сретењског устава, 1835. године. Током Првог устанка и борбе за ослобађање територије, устаници су, поред све комплексности ситуације, започели и рад на конституисању првих државних институција и установа које је у мирнодопском периоду револуције (1815-1835) кнез Милош Обреновић могао да проширује и усавршава у складу са потребама српског народа и спољне политике земље. Формирање Правитељствујушчег совјета, 1805. године био је први корак ка оснивању државног апарата неопходног за функционисање земље. Реформа војске, у којој је Карађорђево искуство стечено у фрајкорској и народној војсци било од огромног значаја, представља велики корак унапред као и развој основних педагошких идеја које у Србију доноси Доситеј Обрадовић (отварање основних школа по Србији и Велике школе у Београду 1808. године).

У ослобођеном делу Србије Први устанак је донео бројне и радикалне економске и друштвене промене. Турска економска и политичка власт замењена је српском националном управом, турско становништво је побијено или исељено, а напуштена турска имања, „миљкови“, постају својина српског народа.У варошима, у која се сада досељава хришћанско становништво, долази и до социјалних и економских промена. Током устанка развијају се трговина и занатство, а вароши постају и културна средишта. Промене се дешавају и у српском селу где се, услед демографских и миграционих промена, мења структура породице и задруге, а оснивање нових државних установа потискује улогу кнежина и кнежинских скупштина и умањује значај села уопште.

Са подизањем устанка јача и национална свест код Срба настањених ван граница устаничке Србије. О томе сведоче буне подигнуте ван територије Београдског пашалука (Тицанова, Крушичка), али и добровољци са територије Турске или Аустрије који су се током ратних година нашли у устаничкој војсци дајући јој карактер народноослободилачког покрета. Многи учени Срби, који се досељавају у Србију, допринели су настанку првих правних аката, државних установа, првих школа. Идеја ослобођења захватила је и српски народ који је живео под туђинском влашћу, аустријском и турском.

Револуција је поставила српско питање, као питање националног ослобођења, много пре него што се то догодило у далеко развијенијим и напреднијим европским државама, Италији и Немачкој. Попут Француске револуције у европским земљама, Први српски устанак и српска револуција на Балкан су унели идеју националне и грађанске демократске слободе и једнакости, а у питање укидања феудалних односа, радикално решење аграрног питања.

Једна од битних тековина Првог српског устанка била је и да слободан сељак живи на сопственој баштини.

Први српски устанак је 1804. године за Европу био само један од многобројних покрета пролазног карактера, уперених против турске власти. Међутим, овај покрет имао је много већу улогу у балканској и европској историји. Свега неколико година након Француске револуције, српски сељак је започео буну против дахија, која се временом претворила у отворену борбу против Турског царства, дајући решавању Источног питања револуционалан али и националан карактер.

Током устанка српско питање постало је део европске политике. Успеси устаника привукли су пажњу, пре свега европских сила које су имале своје интересе на Балкану (Русија, Француска, Аустрија и, наравно, Турска), а потписивањем Букурешког уговора, 1812. године, Србија је по први пут поменута у једном међународном акту: осмом тачком уговора Порта је признала извесну самоуправу Србије.

„У тако схваћеној Европи ни појам Балкана није имао данашње значење. Све док немачки географ, ученик Хумболта и Ритера, Алфред Цојне, није 1808, управо у време Првог устанка, најисточније од три медитеранска полуострва назвао Балканом, то име се за овај део старог континента није упражњавало ни у науци, ни у широј ученој јавности. Погрешно верујући да ово полуострво са запада према истоку, све од Алпа па до Црног мора, дели на северни и јужни део непрекидни ланац високих планина, ренесансни писци су га називали „Catenamundi“, или „CatenadelMondo“.

У Западној Европи било је називано још и Јелинским, Грчким или Византијским полуострвом. А кад су од XV столећа Османлије завладале балканским просторима они су међу западњачким путницима, трговцима и путописцима крштени као Европска Турска, Царство Великог Турчина, или просто као Отоманско царство. Поводећи се за античком баштином и Страбоновим описима, просветитељи су за Балкан употребљавали називе Централно било или Хемус.

Путујући полуострвом почетком XIX века, Цојне је од својих турских водича чуо реч балкан (планина), па је поверовао да је то турско име за цели Хемус. Тако је из двеју погрешки – претпоставке о Catenimundi и нетачно примењене турске речи балкан – настао трајан и плодоносан резултат: географско име за наше полуострво. Од тада се и за српску борбу могло говорити да је њоме отпочео општебалкански покрет за ослобођење од турске власти.“

Чедомир Попов, Неке контроверзе о историји Првог српског устанка, Зборник Матице српске за историју, 69-70, Нови Сад 2004, 12-13

Литература

1. Вукићевић Миленко, Како је погинуо Теодосије из Орашца, *Дело,* свеска 32, Београд 1904.
2. Вукићевић Миленко, *Карађорђе*, књ. 1, (1752-1804), фототипско издање, Београд 1988.
3. Вукићевић Миленко, *Карађорђе*, књ. 12, (1804-1807), фототипско издање, Београд 1988.
4. Гавриловић Михаило, *Из нове српске историје,* СКЗ, Београд 1926.
5. Десница Гојко, Систем државног уређења обновљене Србије, *Годишњак града Београда,* књ. XVIII, Београд 1970.
6. Drašković Dušan, Šumadinac kao političar, *Šumadija i Šumadinci*, [S. l, s. a]
7. Ђорђевић Мирослав, *Политичка историја Србије XIX и XX века књ. 1 (1804-1813),* Просвета, Београд 1956.
8. Ђурић Јанићије, Повестница Карађорђевог времена, *Гласник друштва српске словесности*, књ. IV, Београд 1852.
9. Екмечић Милорад, *Стварање Југославије 1790-1918*, Просвета, Београд 1989.
10. Зундхаусен Холм, *Историја Србије од 19. до 20. века*, Clio, Београд 2008.
11. Ивић Алекса, *Из доба Карађорђа и сина му кнеза Александра*, Просвета, Београд 1984.
12. Јовановић Владимир, Државни савет, *Енциклопедија српског народа,* Завод за уџбенике и наставна средства, Београд 2008.
13. Карић Владимир, *Србија опис земље, народа и државе,* фототипско издање, Нови Сад-Београд 1997.
14. Крестић Петар, Ичко Петар, *Српски биографски речник,* књ. 4, И-Ка, Нови Сад 2009.
15. Куниберт Бартоломео, *Српски устанак и прва владавина Милоша Обреновића 1804-1850,* књ. 1, Просвета, Београд 1988.
16. Лопичић Ђорђе, Конзуларни односи Србије (1804-1918), Завод за уџбенике, Београд 2007.
17. Љушић Радош, *Вожд Карађорђе*, књига I, Београд 2000.
18. Љушић Радош, *Вожд Карађорђе*, књига II, Београд 2000.
19. Љушић Радош, Карађорђе у 1806. години, *Бој на Мишару 190 година касније, зборник радова са научног скупа одржаног у Шапцу 9. августа 1996*, Народни Музеј Шабац, Шабац 1997.
20. Љушић Радош и др, *Владе Србије*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд 2005.
21. Мантран Робер, *Историја Османског царства,* Београд 2002.
22. Маретић Гедеон Ернест, Историја прикљученија у Сербии год. 1806, *Летопис за 1826, част четврта,* Будим 1826.
23. Микавица Дејан, Гавриловић Владан, Васин Горан, *Знаменита документа за историју српског народа 1538-1918,* Филозофски факултет, Одсек за историју, Нови Сад 2007,
24. Милићевић Јован, *Друштвене појава у Србији XIX века,* СКЗ, Београд 2002.
25. Милићевић Милан Ђ, *Кнежевина Србија*, фототипско издање, Београд 2005.
26. Милићевић Милан Ђ, *Поменик,*Нови Сад, 1971
27. Мишковић Наташа, *Базари и булевари, свет живота у Београду 19. века,* Музеј града Београда, Београд 2010.
28. Новаковић Стојан, *Васкрс државе српске, политичко-историјска студија о Првом српском устанку,* Аранђеловац 2002.
29. Павловић Стеван К, *Историја балкана 1804-1945,* Clio, Београд 2004.
30. Петровић Мита, *Финансије и установе обновљене Србије до 1842. с једним погледом на ранији историјски развој финансијског уређења у Србији, књ. 1, Од доласка Срба на Балканско полуострво до 1842,* Београд 1897.
31. Попов Чедомир, Неке контроверзе о историји Првог српског устанка, *Зборник Матице српске за историју*, 69-70, Нови Сад 2004.
32. Поповић Васиљ, *Источно питање, историјски преглед борбе око опстанка Османлијске царевине у Леванту и на Балкану*, Балканолошки институт САНУ, Београд 1996.
33. *Први српки устанак, акта и писма на српском језику*, књ. I, 1804-1808, Народна књига, Београд 1977.
34. Прота Матеја Ненадовић, *Мемоари*, Београд 1988.
35. Радосављевић Недељко, Архимандрит Хаџи-Рувим Нешковић (1752-1804), *Историјски часопис*, књ. 59, Историјски институт, Београд 2010.
36. Ранке Леополд, *Српска револуција*, Београд 1965.
37. Ристановић Слободан, *Први српски устанак у историји и традицији,* Београд 2002.
38. Свирчевић Мирослав, *Локална управа и развој модерне српске државе од кнежинске до општинске самоуправе,* Балканолошки институт САНУ, посебна издања 114, Београд 2011.
39. Станојевић Љиљана, Српска револуција 1804-1839, *Први српски устанак и обнова српске државе*, каталог изложбе, Београд 2004.
40. Станојевић Станоје, *Народна енциклопедија српско-хрватско-словеначка*, књ. 1, А-З, фототипско издање, Нови Сад 2001.
41. Станојевић Станоје, *Народна енциклопедија српско-хрватско-словеначка*, књ. 2, И-М, фототипско издање, Нови Сад 2001.
42. Стефановић Караџић Вук, *Даница,, забавник за годину 1826,* година прва, Беч 1825.
43. Стефановић Караџић Вук, *Даница,забавник за годину 1828,* трећа година, Беч 1827.

44. Стојанчевић Владимир, Борбе за ослобођење Београда 1804-1806. године, *Годишњак града Београда*, бр. 4, Београд 1957.

45. Стојанчевић Владимир, *Србија у време Првог устанка 1804-1813*, Библиотека Народног музеја у Лесковцу, књ.28, Лесковац 1980.

46. Стефановић Караџић Вук, *«Правителствующіи совѣтЪ сербскіи» за времена Кара-Ђорђијева или Отимање ондашњијех великаша око власти,* Фототипско издање, Привредна књига Горњи Милановац - Народни музеј - Одељење Вуковог и Доситејевог музеја Београд, Краљево 1984.

47. Стојанчевић Владимир, *Из историје Првог српског устанка 1804-1813, изабрани радови,* Историјски архив Шумадије, Крагујевац 2009.

48. Стојанчевић Владимир, Српски устанак 1805-1806, *Историја српског народа, књ. 5, том 1, Од Првог српског устанка до Берлинског конгреса 1804-1878*, СКЗ, Београд 1994.

49. Томић Владимир, Бре*г за размишљање, Београд на гравирама од XVI до XIX века*, Музеј града Београдеа, Београд 2012

50. Шабановић Хазим, *Турски извори о српској револуцији 1804, књ.1, Списи царске канцеларије 1789-1804*, Историско друштво Народне Републике Србије, Сарајево 1956.

Попис каталошких јединица

1. **Дахије убијају београдског везира Мустафа-пашу**
   Репродукција бакрореза из 1802.
   (Музеј града Београда, И1 473)

2. **Илија Бирчанин плаћа данак Турцима**
   Павле Симић,1848, репродукција
   (Галерија Матице српске, GMSU0345)

3. **Стварање српске државе (1804 – 1835)**
   Историјска карта
   Аутори: проф. др Радош Љушић и проф. др Сузана Рајић

4. **Губер**
   19. век
   НМАР, Етнографска збирка

5. **Колевка**
   Крај 19 - почетак 20. века, дрво, ручна израда
   Дужина 74 цм
   Власништво Миодрага Бошковића и Боривоја Десивојевића

6. **Пола, ћилим**
   Крај 19 - почетак 20. века, вуна, ткање
   Дужина 197 цм
   Власништво Миодрага Бошковића и Боривоја Десивојевића

7. **Преслица**
   19. век
   НМАР, Етнографска збирка

8. **Вретено**
   20. век, дрво
   Дужина 45 цм
   НМАР, СЗИ-234

9. **Дружица**
   Почетак 20. века, дрво
   Дужина 44 цм
   НМАР, СЗИ-257

10. **Трмка**
    Крај 19 - почетак 20. века, пруће, ручна израда
    НМАР, Етнографска збирка

11. **Корпа плетена**
    20. век, пруће, ручна израда
    Висина 35 цм
    НМАР, СЗИ-258

12. **Троношка**
    Почетак 20. века, дрво, ручна израда
    Висина 28 цм
    НМАР, СЗИ-233

13. **Вериге**
    Крај 19 - почетак 20. века, гвожђе, ковање
    НМАР, Етнографска збирка

14. **Бакрач**
    Крај 19 - почетак 20. века, бакар, калаисање
    Пречник 38,5 цм
    Власништво Миодрага Бошковића и Боривоја Десивојевића

15. **Земљани лонац**
Прва половина 20. века, керамика, ручна израда
Висина 30 цм
НМАР, СЗИ-235

16. **Земљани лонац**
Крај 19-почетак 20. века, керамика, ручна израда
Пречник 18,5 цм
Власништво Миодрага Бошковића и Боривоја Десивојевића

17. **Земљани лонац**
Крај 19-почетак 20. века, керамика, ручна израда
Пречник 27 цм
Власништво Миодрага Бошковића и Боривоја Десивојевића

18. **Земљани лонац**
Крај 19 - почетак 20. века, керамика, ручна израда
Пречник 35,5 цм
Власништво Миодрага Бошковића и Боривоја Десивојевића

19. **Дрвена кашика, велика за брашно**
Крај 19 - почетак 20. века, дрво, ручна израда
Дужина 33 цм
Власништво Миодрага Бошковића и Боривоја Десивојевића

20. **Дрвена кашика, кутлача**
Крај 19 - почетак 20. века, дрво, ручна израда
Дужина 40 цм
Власништво Миодрага Бошковића и Боривоја Десивојевића

21. **Дрвена кашика, мала**
20. век, дрво, ручна израда
Дужина 20 цм
Власништво Миодрага Бошковића и Боривоја Десивојевића

22. **Црепуља**
19 - 20. век, керамика, ручна израда
Пречник 41,5 цм
НМАР, СЗИ-227

23. **Црепуља**
19 - 20. век, керамика, ручна израда
Пречник 41,5 цм
НМАР, СЗИ-266

24. **Ступа**
19. век
НМАР, Етнографска збирка

25. **Буца, баквица**
19. век
НМАР, Етнографска збирка

26. **Карлица**
Крај 19 - почетак 20. века, дрво, ручна израда
Дужина 58,5 цм
НМАР, СЗИ-225

27. **Карлица**
Крај 19 - почетак 20. века, дрво, ручна израда
Дужина 53,5 цм
НМАР, СЗИ-264

28. **Мерица за жито**
Крај 19 - почетак 20. века, дрво, ручна израда
Пречник 36 цм
НМАР, СЗИ-224

29. **Торба, ткана**
19 - 20. век, вуна, клечање
Дужина 50 цм
НМАР, СЗИ-265

30. **Мушко народно одело (џока, гуњ, чакшире)**
Крај 19. века, вуна, ручна израда
Власништво Миодрага Бошковића и Боривоја Десивојевића

31. **Дрвена талпа са извора у Марићевића јарузи**
19. век, дрво, ручна израда
Дужина 85 цм
НМАР, СЗИ-169

32. **Крст проте Атанасија Антонијевића**
Реконструкција

33. **Карађорђева долама**
Реконструкција

34. **Јатаган Јована Крстовића из Буковика, белосапац**
18 - почетак 19. века
Дужина 67 цм, гвожђе, ковање
Власништво породице Крстовић из Гараша

35. **Јатаган, црносапац**
18 - 19. век, гвожђе, злато, сребро, кост, ковање, тауширање
Дужина 70 цм
НМАР, И-741

36. **Јатаган**
(Историјски музеј Србије)

37. **Јатаган**
(Историјски музеј Србије)

38. **Ханџар**
18 - 19 век, челик, сребро, кост, ковање, тауширање
Дужина 38 цм
НМАР, И-754

39. **Поткивачка алатка**
18 - 19. век, челик, сребро, ковање, тауширање
Дужина 32,5 цм
НМАР, И-746

40. **Арнаутка Танаска Рајића, пушка танчица, типа каранфилка**
18 - 19. век, гвожђе, седеф, месинг, ручна израда
Дужина 1470 цм, калибар 17 мм
НМАР, И-330

41. **Кумбаре**
18 - 19. век, гвожђе, ручна израда
Висина с. 8,5 цм
НМАР, И-305

42. **Ђуле**
18 - 19. век, гвожђе, ручна израда
Пречник 5,1 цм
НМАР, И-1329

43. **Ђуле**
18 - 19. век, гвожђе, ручна израда
Пречник 9,3 цм
НМАР, И-1330

44. **Ђуле**
18 - 19. век, камен, ручна израда
Пречник 6,3 цм
НМАР, И-1331

45. Ђуле
18 - 19. век, камен, ручна израда
(Историјски музеј Србије)

46. Ђуле
18 - 19. век, камен, ручна израда
(Историјски музеј Србије)

47. Ђуле (фрагментовано)
18 - 19. век, камен, ручна израда
(Историјски музеј Србије)

48. Чибук
18 - 19. век
НМАР, Етнографска збирка

49. Оцило, кремен камен и труд (прибор устаника)
19. век
НМАР, Етнографска збирка

50. Кубура
18 - 19. век, дрво, челик, ручна израда
Дужина 47 цм
НМАР, И-953

51. Кубура
18 - 19. век, дрво, челик, ручна израда
Дужина 43 цм
НМАР, И-1382

52. Кубура
18 - 19. век, дрво, челик, ручна израда
(Историјски музеј Србије)

53. Фишеклија
18 - 19. век, сребро, ручна израда
Дужина 10,5 цм
НМАР, И-770

54. Драмлије
18 - 19. век, олово, ручна израда
Пречник око 1 цм
НМАР, И-818

55. Дрвени топ,
Реконструкција

56. Карађорђева застава
Реконструкција

57. Устаничка застава
Реконструкција

58. Устаничка застава
Реконструкција

59. Регулашка застава
Реконструкција

60. Униформа Михаљевићевог фрајкора
Реконструкција

61. Униформа регулаша
Реконструкција

62. Стеван Синђелић на Чегру
Павле Чортановић, 1900, репродукција
(Галерија Матице српске, ГМСУ 4054)

63. Танаско Рајић на топу
Рихард Пухта, 1862, репродукција
(Народни музеј, Београд, Инв. бр. 031_1171)

64. Хајдук Вељко на топу
Стеван Стева Тодоровић, 1860, репродукција
(Народни музеј, Београд, Инв. бр. 031_350)

65. Карађорђе Младену Миловановићу, 16. новембра 1810.
Даје упутства о чувању и оправци Гургусовца (Књажевца) и Делиграда
Копија документа

66. Карађорђе и Правитељствујушчи Совјет, 24. јуна 1811.
Одређују М. Поповића и Ј. Манојловића за одржавање везе са руским генералом Орурком
Копија документа

67. Прокламација Карађорђа и Правитељствујушчег Совјета, од 21. јуна 1812.
О закључењу мира са Турцима
Копија документа

68. Карађорђе Петровић Милошу Обреновићу, 6. јуна 1813.
Да изведе војску на границу
Копија документа

69. Упутство Карађорђа Милошу Обреновићу од 21. јуна 1813.
О одбрани земље од Турака
Копија документа

70. Карађорђе Милошу Обреновићу, главокомандујућем у Ужицу, 22. јуна 1813.
Да почињу борбе са Турцима
Копија документа

71. Карађорђе Петровић
Урош Кнежевић (по В. Л. Боровиковском), 1854, репродукција
(Народни музеј Београд, 31_1704)

72. Петар Јокић
Урош Кнежевић, 1855, репродукција
(Народни музеј Београд, 31_146)

73. Јаничије Ђурић
Урош Кнежевић, 1852-1855, репродукција
(Народни музеј Београд, 031_698)

74. Прота Атанасије буковички
М. Рашић и З. Миладиновић, 2002, репродукција
(Народни музеј, Аранђеловац)

Садржај

Збор у Орашцу и Први српски устанак....3
Живот у Србији у XVIII веку....7
Разлике између села и града....15
Ка устанку....18
Сеча кнезова....21
Збор у Орашцу....25
Устаничке борбе и формирање врховне власти у Србији....33
Оружничка скупштина и борбе око Београда....35
Скупштина у Пећанима....40
Иванковачка битка....41
Скупштина у Борку и оснивање Правитељствујућег совјета....43
Скупштине у Смедереву и Оружници....44
Устаничке борбе 1806 - 1807. године....46
Ичков мир....54
У вртлогу догађаја....55
Бој на Чегру, 1809. године....57
Карађорђе и борбе 1810. године....62
Борба са опозицијом....64
Србија и Балкан 1811. године....67
Букурешки мир, 1812. године....68
Пропаст устанка....75
Обновљена турска власт 78
Карађорђеве последње године....80
Први српски устанак и његов значај....85
Литература....88
Попис каталошких јединица....91